

অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহ

চমু আলোচনা

শ্ৰীনবদ্বীপ বজ্জন পাটগিৰি, এম্ -এ

প্ৰকাশক :
—ষ্টুডেন্টচ ষ্টোৰচ—
স্বৰভোগ
অসম

.....
সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত
প্ৰথম প্ৰকাশ—১৯৫২
.....

মুদ্ৰাকৰ : শ্ৰীতীৰ্থনাথ পাল
নবজীৱন প্ৰেছ
৬৬, গ্ৰে ষ্ট্ৰীট, কলিকতা-৬

—উচৰ্গা—

পূজনীয়া,

আইদেউ, অন্তৰৰ ভক্তিভৰা এপাহি ফুল
হিচাবে—“অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহ” অপনালৈ আগ
বঢ়ালোঁ। ইতি

সেৱক
—নবদ্বীপ—

লেখকৰ কথা

১৯৪৯ চনৰ “কটন কলেজ স্কুমাৰ কলা প্ৰতিযোগিতা”ত এই পুথিখনে বচনা আকাৰে “আধুনিক অসমীয়া কবিতা” নামেৰে প্ৰথম স্থান অধিকাৰ কৰিছিল। বন্ধুবৰ্গৰ পৰা উদগনি পাই সৰু কিতাপ আকাৰে প্ৰকাশ কৰাৰ অভিলাষ তেতিয়াৰ পৰাই আছিল; কিন্তু কিতাপ আকাৰে প্ৰেছৰ উপযোগী কৰি তোলাত, আকৌ কিছু কথা সোমাই অধ্যায় আদিৰ বিভাগ কৰিব লগীয়া হোৱাত কামটো পাচ পৰি আছিল।

সমগ্ৰ জাতীয় সাহিত্য এটাৰ ক্ৰমবিকাশৰ ইতিহাস আলোচনা কৰিবলৈ যথেষ্ট প্ৰতিভাৰ আৱশ্যক। মোৰ এই প্ৰচেষ্টা,—অতি ক্ষুদ্ৰ প্ৰচেষ্টা। সাহিত্য ক্ষেত্ৰত অশৈল্পিত জ্ঞান লৈ এনে এটা বিৰাট আলোচনাত হাত দিবৰ মোৰ ভয়েই হৈছিল; কিন্তু প্ৰতিযোগিতাৰ কাৰণে বিষয় এটা দিয়া হৈছিল যেতিয়া সাহ কৰি হাতত লবৰ অভিলাষ হ’ল।

অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহ এটা আলোচনা কৰাত, প্ৰাগ্‌বৈষ্ণৱিক যুগৰ অসমীয়া পদ-পুথিৰ চৰ্চ্চাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি আজিৰ প্ৰগতিশীল কবিতাৰ যুগলৈ বিভিন্ন সাময়িক চিন্তাধাৰাৰ পৰিবৰ্ত্তন আৰু কাব্য সাহিত্যত তাৰ প্ৰতিফলিত ৰূপসমূহ আঁকিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

আলোচনা বা সমালোচনা বিলাক বহুমুখী। সমালোচনাৰ ওৰ নাই। এই পুথিখনৰ আলোচনাত প্ৰতিফলিত হৈছে লেখকৰ ব্যক্তিগত দৃষ্টি-ভঙ্গি এটি। কিন্তু সাহিত্য নাইবা কবিতা হৈছে সমাজৰ বস্তু; গতিকে এই পুথিৰ আলোচনাৰ ওপৰত সমালোচনা কৰিবলৈ সকলোৰে সমান অধিকাৰ আছে। যি কবি সকলৰ কথা বা উদ্ধৃতি ইয়াত উল্লেখ কৰা হৈছে তেওঁলোকৰ প্ৰতিও ইয়াৰ দ্বাৰাই আন্তৰিক শলাগ জনাইছোঁ।

পুথিখনি হাতে লিখা অৱস্থাত চকুফুৰাই বিষয়বস্তুৰ আলোচনাত আৱশ্যকীয় পৰামৰ্শ দি অৱশেষত 'আগকথা' খিনি লিখি পঢ়ুৱৈ সমাজৰ মাজত পৰিচয় কৰাই দিয়াৰ কাৰণে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ অধ্যাপক শ্ৰীযুত মহেশ্বৰ নেওগ এম এ ডাঙৰীয়াক বিশেষভাবে আন্তৰিক শলাগ জনাইছে; লগতে অধ্যক্ষ পদ্মধৰ চলিহা এম এ, বি এল, অধ্যক্ষ হেমবৰুৱা এম. এ দেবৰ প্ৰতিয়ো আন্তৰিকতা প্ৰকাশ কৰিছে। পুথিখনি ছাপাখানাত থকা অৱস্থাত আৱশ্যকীয় দিহা পৰামৰ্শ দিয়াৰ বাবে পূজনীয় দেউতা শ্ৰীযুত চিন্তাহৰণ পাটগিৰি দেব আৰু শ্ৰীযুত হংসনাথ শৰ্মা, শান্তী, ব্যাকৰণতীৰ্থ দেবকো কৃতজ্ঞতা জনাইছে।

সমনীয়া সকলৰ মাজৰ পৰা উৎসাহ উদ্দীপনা যোগোৱাৰ কাৰণে সেউজীয়াৰ ভূতপূৰ্ব সম্পাদক শ্ৰীযুত দেবেন বৰা, সাংবাদিক শ্ৰীযুত তিলেশ্বৰ বৰদলৈ আৰু প্ৰথমাৰ ৰচয়ীতা শ্ৰীযুতা লক্ষ্যহীৰা বৈশ্য সাউদকো আন্তৰিক ধন্যবাদ জনাইছে। পুথিখনিৰ হাতেলিখা অৱস্থাত নকল আদিৰ কামত সহায় কৰাৰ বাবে শ্ৰীমতী সৰিতা দাস আৰু শ্ৰীমতী মনোৰমা পাটগিৰিয়ে মোৰ আন্তৰিক চেনেহৰ পাত্ৰী।

ছাপাখানাৰ কেইটামান ভুল বৈ ঘোৱাত, শেষৰ ফালে শুধৰণি পত্ৰ এখন লগাই দিয়া হল। "অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহে" পঢ়ুৱৈ সমাজৰ অলপ আদৰ পালেও মোৰ চেষ্ঠাৰ সফলতা অনুভৱ কৰিম; ইতি।

আগকথা

শ্ৰীনবদীপৰঞ্জন পাটগিৰিয়ে "অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহ" সম্পৰ্কে এই পুথিখনি লিখি আমাক ধৰিছে এটি আগকথা লিখি দিবৰ বাবে। পুথিখনি লিখাৰ সময়তো পাটগিৰিয়ে আমাৰপৰা দুই-এটি বিষয়ত পৰামৰ্শ বিচাৰিছিল; এতিয়াও আমি 'ধুনীৱাকৈ চিকুণকৈ মুখখন সজাই দিলেহে' হেনো পুথিখনিৰে 'লাজ ভাঙ্গি, হাঁহি-মাতি প্ৰকাশ পাই বাহিৰলৈ ওলাব।' লেখকে অসমীয়া কবিতাৰ ধাৰা বুজিবৰ বাবে কম সীমাৰ ভিতৰতে হলেও এটি আন্তৰিকতা ভৰা চেষ্ঠা কৰিছে; আৰু আমি আশা কৰিছোঁ, সেইভাৱে ই সকলোটিৰে সমাদৰ লাভ কৰিব। শেষ ছপা অৱস্থাত পুথিখনিৰ পাত লুটিয়াওঁতে যি যি ভাব আমাৰ মনলৈ আহিছে, তাৰে কেইটিমান মাথোন আমি তলত টুকি দিছোঁ। ইবোৰ পুথিখনিৰ পাৰ্শ্ব টীকাৰ দৰে মাথোন।

স্বৰ্গীয় পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে অসমীয়া সাহিত্যৰ লিখিত কালৰ আগতে গীতি-সাহিত্যৰ যুগ এটি নিৰ্ণয় কৰিছিল আৰু বিয়াৰ গীতো অনেকখিনি শ্ৰীকৃষ্ণৰ কল্পিণী-হৰণৰ সময়ৰেপৰা গতি সলাই চলি আহিছে বুলি নিৰূপণ কৰিবলৈ বিচাৰিছিল।

সেইদৰে মণিকোঁৱৰ-ফুলকোঁৱৰৰ বেলাড্ গীতকো খ্ৰীষ্টীয় চতুৰ্থ শতিকালৈ পিছুৱাই নিয়া দেখা গৈছে। কিন্তু বিয়াৰ গীতত বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ আৰু মণিকোঁৱৰ-ফুলকোঁৱৰৰ গীতত আহোম যুগৰ সামাজিক বায়ুমণ্ডল লক্ষ কৰিলেই এনে মতবাদ পোষণ কৰা টান হৈ পৰে। উক্তৰ কাকতিয়ে 'আই-নাম', 'বিয়া-নাম' আদি আখ্যাৰ 'নাম' অংশটোৱেই বৈষ্ণৱ প্ৰভাৱ স্পষ্টৰূপে ইঙ্গিত কৰিছে বুলি কৈছে।

১৫ আগষ্ট, ১৯৫২

বিশ্ববিদ্যালয় কলোনী
গুৱাহাটী

} শ্ৰীনবদীপ বঞ্জন পাটগিৰি।

মণি-ফুলকোঁৱৰৰ গীত আৰু জনাগাভকৰ গীত সম্পৰ্কে আমি এটি আলোচনাত মত প্ৰকাশ কৰিছিলোঁ, “The ballad of Mani-Kanchan-Phulkowar and that of Jana were composed towards the last part of Ahom rule in Assam. They represent phases of Assamese culture and society, customs and beliefs, especially pertaining to that period. We can here catch glimpses of the political scene of the time also. Some of the names of persons in both the songs seem to be distant echoes of ones in the famous Nath legend of Gopichandra. It is difficult however to connect in a direct manner the Assamese ballads and Gopichandra’s story” (*Journal of the University of Gauhati*, II, p. 143).

সম্প্ৰতিকে হেম সবস্বতীৰ দ্বিতীয় এখনি পুথি অলপতে ধুবুৰী অঞ্চলত আৱিষ্কৃত হৈছে—বিবিধ পুৰাণৰ কাহিনীৰ পদ। আন এজন প্ৰাগ্‌বৈষ্ণৱ কবি মাধৱ কন্দলিৰ বামাৱণ লৈও এটি কথা মন কৰিব লগীয়া। প্ৰাচ্যতত্ত্বৰ পণ্ডিতসকলৰ মাজত এটা মত আছে যে মূল বামাৱণৰ আদি আৰু উত্তৰাকাণ্ড প্ৰক্ষিপ্ত, পিছৰ বচনা। মাধৱ কন্দলি, অনন্ত কন্দলি, দুৰ্গাবৰ কাৱ্যস্থ, বসুনাথ মহন্তৰ অসমীয়া বামাৱণতো এই দুটি কাণ্ড নাই। মাধৱ কন্দলিৰ বামাৱণতে মাধৱ আৰু শঙ্কৰদেৱে আদি আৰু উত্তৰাকাণ্ড পিছতহে যোৰা লগাই দিলে। এনে থলত কন্দলিৰ “সাতকাণ্ড বামাৱণ পদবন্ধে নিবন্ধিলো” কথাষাৰ বিচাৰ্য্য বিষয়। মাধৱ কন্দলিৰ বামাৱণৰ সৌন্দৰ্য্য, তেওঁৰ কবিতা ধৰ্মপ্ৰচাৰক নহৈ বসসঞ্চাৰক হোৱাত : “দৈৱবাণী নোহে ইটো লৌকিকহে কথা।”

ডাক পুৰুষৰ সম্পৰ্কে অসমৰ বাহিৰত, মিথিলা পৰ্য্যন্ত নানা লৌকিক

প্ৰবাদ আছে ; ডাকৰ বচন-মুক্তাৱলী আন প্ৰদেশেও নিজস্ব বুলি দাৱী কৰে। এনে থলত ডাকৰ ব্যক্তিত্ব, সময় আৰু স্থান নিৰ্ণয় কৰা সহজ যেন নালাগে। আমাৰ বোধেৰে ডাকৰ বচন ডাকৰ ব্যক্তিত্বৰ জুমুখিত আঁৰি দিয়া লোক-প্ৰৱচনহে।

দুৰ্গাবৰ কাৱ্যস্থ আৰু পীতাম্বৰ কবি প্ৰকৃততে শঙ্কৰদেৱৰ সমসাময়িক ; কিন্তু তেওঁলোকত বৈষ্ণৱ যুগৰ প্ৰভাৱতকৈও তাৰপৰা মুক্ত বায়ুমণ্ডল অনুভূত হয় বুলিয়েই তেওঁলোকক প্ৰাক্‌বৈষ্ণৱ বোলা হয়। দুৰ্গাবৰৰ মনোৰম কীৰ্ত্তি ‘গীতি-বামাৱণৰ’ উপৰিও বেউলা-লখীন্দাৰ গীত (অলপতে ছপা হৈ ওলাইছে), পীতাম্বৰৰ বচনা ‘উষা-পৰিণয়’ (১৪৫৫ শক), ‘মাৰ্কণ্ডেয় পুৰাণ’ (১৫২৪ শক), ভাগৱতৰ প্ৰথম আৰু দশম স্কন্ধ। ইয়াৰ উপৰি ডক্টৰ স্কুমাৰ সেনে ‘নল-দময়ন্তী’ নামে আন এখনি পুথিৰ উল্লেখো কৰিছে। মনসা দেৱীৰ গীত-বচোঁতা মনকৰ আন এজন প্ৰাক্‌বৈষ্ণৱ কবি।

প্ৰাক্‌শঙ্কৰী আৰু শঙ্কৰী সাহিত্যৰ প্ৰধান পাৰ্থক্য-ৰূপে (কথাটোত অলপ হেঁচা এটা দি) ইয়াকে ক’ব পাৰি,—প্ৰথমটি দেৱতাৰ লীলাৰ কথা হৈও মাধৱ কন্দলিৰ ভাষাত দৈৱবাণী নহৈ “লৌকিক কথা” হৈয়ে থাকিল ; কিন্তু বৈষ্ণৱ সাহিত্যই “দৈৱ-বাণী”ক বেছি সন্মান দেখুৱালে, সকলো কথাৰে পৰা পক্ষত প্ৰামাণ্যৰ আৱণ্টক হ’ল, অৰ্থাৎ “মূল বাণিব পাৰিলে সজ” (কথা-গুৰুচৰিত)।

মাধৱদেৱে শঙ্কৰদেৱৰ ‘ভক্তিবত্নাকৰ’ৰ টীকা এখনি লিখিছিল বুলি এটি কথা প্ৰচলিত আছে ; কিন্তু এই পুথি এতিয়াও আমাৰ দৃষ্টিগত হোৱা নাই। পিছৰ যুগত অনেক পুথি আৰু গীত-মাতৰ মাধৱদেৱৰ নামত ভণিতা পেলোৱা দেখা যায়। ই প্ৰকৃত লেখকসকলৰ আত্ম-প্ৰতীতিৰ অভাৱ আৰু মাধৱদেৱৰ জনপ্ৰিয়তাৰ ইঙ্গিত দিয়ে।

বাম সবস্বতী আৰু অনন্ত কন্দলি দুজন মানুহ ; এই বিষয়ে এতিয়া

আৰু সন্দেহ থকাৰ আৱশ্যক নাই। সবস্বতী মুখ্যভাৱে মহাভাৰতৰ কবি ; কন্দলি প্ৰধানভাৱে ভাগৱতৰ কবি।

প্ৰায় কদ্ৰসিংহ-শিৱসিংহৰ সময়ৰেপৰা অসমীয়া কাব্যই এটি নতুন সৃষ্টি ভাঙ্গি উলিয়াইছিল। শৃঙ্গাৰ-বস-প্ৰধান সংস্কৃত পুৰাণৰ কাহিনী এই ধাৰাৰ প্ৰধান অৱলম্বন আছিল আৰু এইধাৰা সাহিত্যই বিশেষকৈ আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতা লাভ কৰিছিল।

‘অকনোদই’ যুগত যেতিয়া কবিতা নামেৰে সামৰিব নোৱাৰা অনেক পদ ৰচিত হয়, সেই সময়ত যেন অসমীয়া কাব্য-কুঁৱৰীয়ে পুনৰ কেঁচুৱা হৈ নতুনকৈ বু-বুৰাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে, এনে এটি অনুভৱ হয়। কুঁৱৰীৰ ভালকৈ মাত ফুটিল, সাগৰৰ সিপাৰৰ ৰোমান্টিক শিহৰণ লগা ‘জোনাকী’ৰ বুকৰ উম পাই। বৰ্তমান যুগত অসমীয়া কবিতাৰ বিকাশ পশ্চিমৰ পৰশতহে হৈ আহিছে—ভাবধাৰাৰ বিষয়ত, কাব্যৰ গঢ়ৰ বিষয়তো।

বিশেষকৈ কমলনাৰায়ণদেৱ আৰু শ্ৰীচক্ৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ ‘জয়ন্তী’ৰ আলমতে অসমীয়া কবিতাই নতুন এটি বাগৰ সলায় সাম্প্ৰতিক স্তৰলৈ। শ্ৰীহেম বৰুৱা আদি কৃতবিদ্যই এই আন্দোলনৰ দলৰ আগত জোৰ ধৰি আগ বাঢ়ে; শ্ৰীহেম বৰুৱা, অমূল্য বৰুৱা আদিৰ কবিতাত নতুন আন্দোলনে নিজৰ প্ৰকৃত সাৰ্থকতাৰ প্ৰতীতি দিয়ে। এই নতুন ধাৰাৰ প্ৰৱৰ্তনত তাৰ আদৰ্শ সম্পৰ্কেও দুই-এটি আলোচনাই তাৰ বাট মুকলি কৰিবৰ যত্ন কৰিছিল; আৰু এতিয়াও তাৰ সতেজ আলোচনা দুই-এজনে কৰিছে। যোৱা কেইবছৰমানৰ ভিতৰত এই ধাৰাৰ কবিতাত শ্ৰীনৱকান্ত বৰুৱাই স্প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে। এই সাম্প্ৰতিক স্তৰৰ কবিতাৰ আদৰ্শ, বিষয়-বস্তু আৰু কৌশলৰ ব্যাখ্যা সেই কবিতাৰ লগে লগে আগ বাঢ়িব লগীয়া বিষয়। কাৰণ ইয়াত বুদ্ধি-শক্তিৰ অগ্নি-প্ৰয়োগ ঘটিছে, নতুন ভাবধাৰাৰ ক্ষিপ্ৰ সংমিশ্ৰণ হৈছে আৰু দুৰ্বোধ্যতাকো কোনোৱে আদৰ্শ কৰি লোৱা

যেন লাগে। গতিকে নকলটোক আচলটোৰপৰা ফালি উলিয়াবলৈ সমীক্ষাৰ কৰাটোৰ বিশেষ আবশ্যক হৈছে।

শ্ৰীপাটগিৰিৰ এই এধানমানি পুথিখনিয়ে অসমীয়া কবিতাৰ সকলো স্তৰৰ মুকলি স্বাস্থ্যৱস্তু আলোচনাৰ বাট উলিয়াই দিছে। আমাৰ একান্ত আশা, এই পুথিয়ে সাহিত্যিক-সমালোচকসকলৰপৰা যথোচিত সমাদৰ লাভ কৰিব।

গুৱাহাটী

২৬ নবেম্বৰ, ১৯৫২

শ্ৰীমহেশ্বৰ নেওগ

অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহ

প্ৰথম অধ্যায়

আদি যুগ বা প্ৰাগ্‌বৈষ্ণৱ যুগ

কবিতাৰ সংজ্ঞা নিৰ্ণয় কৰা এই পুথিৰ বিষয়বস্তু নহয়; গতিকে এই বিষয়ে আগ নাবাঢ়ি এটা বেলেগ অৱেশণত আমি আগ বাঢ়িম। এই অৱেশণটো হৈছে, অসমীয়া কবিতাই নো কেনে এটা প্ৰবাহত নামি আহিছে। অতীতত ইনো কিহৰ বিষয়ে গাইছিল, আৰু আজিৰ যুগত ই কিহৰ প্ৰতিধ্বনি তুলিছে।

মেথিউ আৰ্‌নল্ড-এ কয়,—‘কবিতা জীৱনৰ সমালোচনা’; শ্বেলীয়ে কয়,—‘কবিতা মানুহৰ অন্তৰৰ আবেগ আৰু অনুপ্ৰেৰণা’; বিশ্বকবি ববীন্দ্রনাথে কয়,—‘কবিতা অসীমৰ পৰা আহি সসীমত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা ভাববাশি’; সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱাই আকৌ কয়,—‘কবিতা, শোকৰ সঙ্গীত, সিটি বিবাদৰ সূৰ’; ‘কবিতাই কল্পনা, কল্পনাই কবিতা’—ইত্যাদি। মুঠতে কেউ ফালৰ পৰা চালে উপলব্ধি হয় কবিতাৰ লগত ব্যক্তিগত জীৱনৰ ওতপ্ৰোত সম্পৰ্ক আছে। সেই কাৰণেই জীৱনৰ অভিব্যক্তিকেই কবিতা বুলি কাৰ্লাইল প্ৰভৃতি বিজ্ঞ মনীষী সকলে কয়। যদি জীৱনৰ অভিব্যক্তিয়েই কবিতা হয়, তেন্তে যুগে যুগে বিভিন্ন পৰিস্থিতিয়ে মানুহৰ জীৱনত বিভিন্ন ধৰণে প্ৰভাৱ পেলাই অহাৰ লগে লগে কবিতা নাইবা সাহিত্যৰো দৃষ্টিভঙ্গি ক্ৰমে সলনি হৈ অহা কথাটো

অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। যুগৰ ন ন পৰিস্থিতিয়ে মানুহৰ চিন্তাধাৰাত ন ন প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আছে।

পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা আৰু সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী চালে পোৱা যায় যে, প্ৰত্যেক জাতীয় সাহিত্যৰে আবন্তনি হৈছে কবিতাৰ যুগত বা কাব্য প্ৰচেষ্টাত। মানুহৰ ভাব আৰু আবেগৰ স্বাভাৱিক প্ৰকাশেই কবিতা; সেই কাৰণেই প্ৰত্যেক ভাষা আৰু সাহিত্যৰ আদিতেই পোৱা যায় কিছুমান লৌকিক গীত-পদৰ সৃষ্টি। মোখিক বচনা আৰু চৰ্চ্চাৰ মাজেদি এই গীত বোৰে অতীতৰ সামাজিক চিত্ৰ কিছুমান বুকুত লৈ পুৰুষ-পৰম্পৰা চলি আহিছে; যেতিয়া লিপিবদ্ধ কৰি ইয়াক সাহিত্যৰ ৰূপ দিয়া হয়, তেতিয়া এই লৌকিক গীতবোৰেই প্ৰথম জাতীয় সাহিত্যৰ ভেঁটি নিৰ্মাণ কৰে। সেই কাৰণেই পোৱা যায়, প্ৰত্যেক জাতীয় সাহিত্যৰ আবন্তনী কবিতাৰ যুগৰ ভিতৰত। প্ৰাচীন গ্ৰীক সাহিত্যৰ যুগ আবন্ত হয়, হোমাৰৰ বিখ্যাত মহাকাব্য 'ইলিয়দ' আৰু 'অ'ডিচি'-ৰ সময়ৰপৰা। ইংৰাজী সাহিত্যৰো সক্ৰিয় যুগ এটা আবন্ত হয়, এংলো ছেক্সন সভ্যতাৰ পাচত কবি ছচাৰৰ দিনৰপৰা কবিতাৰ আবন্তনীত। প্ৰাচীন ভাৰতীয় সাহিত্যৰো সক্ৰিয় যুগ আবন্ত হয় সংস্কৃত শ্লোকছন্দেৰে বাৰ্ণায়ণ আৰু মহাভাৰত মহাকাব্য দুখনৰ বচনাৰ কালৰপৰা। ঠিক তেনেকৈয়ে অসমীয়া সাহিত্যৰো আবন্তনী-যুগৰ প্ৰতিষ্ঠা হয় পদ আৰু কবিতাৰ চৰ্চ্চাৰ মাজেদি।

ছাৰ জৰ্জ গ্ৰীয়াৰ্ছনকে আদি কৰি বহুত বিজ্ঞ লোকে স্বীকাৰ কৰে যে, পূৰ্ব ভাৰতীয় অঞ্চলৰ সকলো ভাষা আৰু সাহিত্যৰ ভিতৰত অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যই অতি প্ৰাচীন। গ্ৰীক, লেটিন আদি ভাষা-পৰিয়ালৰ দৰে সংস্কৃতো ইণ্ডো ইওৰোপীয় বা আৰ্য-পৰিয়ালৰ এটা প্ৰধান ভাষা; আৰু ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তীয় ভাষাবোৰৰ দৰে অসমীয়া ভাষাও একে মূল সংস্কৃতৰপৰা ওলোৱা। কিন্তু এই হিন্দী, মাৰাঠী, গুজৰাটী

আদি বিভিন্ন প্ৰান্তীয় ভাষাসমূহে যেনেকৈ সংস্কৃতৰপৰা পোনে পোনে নোলাই, পালি, প্ৰাকৃত আদি ভাষাৰ মাজেদি আহি বৰ্তমান ৰূপ পাইছে, তেনেকৈ অসমীয়া ভাষাৰো মাগধী, প্ৰাকৃত আদিৰ মাজেদি আহি বৰ্তমান ৰূপ লোৱা বুলি ভাষাবিদ সকলৰ মত পোৱা যায়।

ভাষাতত্ত্বৰ আলোচনাত অসমীয়া ভাষাৰ ভিতৰত এনে কিছুমান শব্দৰ প্ৰচলন পোৱা যায়, যিবোৰৰ মূল বৈদিক যুগতে নহয়, প্ৰাগ্‌বৈদিক যুগৰ প্ৰাচীন আৰ্য ভাষাতহে পোৱা যায়। এনেকুৱা শব্দবোৰৰ ওপৰত 'ইণ্ডোজাৰ্মান' ভাষা-পৰিয়ালৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়। সেই হিচাবে অসমীয়া ভাষাৰ আবন্তনী খৃষ্ট পূৰ্ব ১৫০০ বা ১৪০০ অক্ষৰপৰাই বুলি ধৰিব পাৰি। ভাৰতীয় মহাকাব্য আৰু সংস্কৃতৰ বহুল প্ৰসাৰৰ ক্ৰম অৱসান খৃষ্ট পূৰ্ব ৬০০ আৰু ৫০০ অক্ষৰ ভিতৰত; তাৰ পাচত পালি আৰু প্ৰাকৃতৰ শেষকাল খৃষ্টীয় ২০০ৰ পৰা ৬০০ অক্ষৰ ভিতৰত। ৬ষ্ঠ শতিকাত বিখ্যাত চীনা পৰিব্ৰাজক হিৱেন চাং-এ যেতিয়া ভাৰত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ আহি কুমাৰ ভাস্কৰৰ সময়ত কামৰূপত সোমায়, তেতিয়া তেৱোঁ কৈছিল – “অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপ মধ্যভাৰতীয় ভাষাতকৈ অলপহে পৃথক।” ছাৰ জৰ্জ গ্ৰীয়াৰ্ছন চাহাবেও ঐতিহাসিক অন্বেষণত এই কথা স্বীকাৰ কৰিছে। ইয়াৰ পৰাই বুজা যায় যে, তেতিয়াও অসমীয়া ভাষাত বহুখিনি পালি আৰু প্ৰাকৃতৰ প্ৰভাৱ আছিল। এই প্ৰাকৃত ভাষাবোৰে বিভিন্ন আধুনিক প্ৰান্তীয় ভাষাবোৰৰ গঢ় লয়, অন্ততঃ ১১শ শতিকাত। অসমীয়া সাহিত্যৰ জীৱন্ত চানেকি পোৱা যায় ১৩শ শতিকাৰপৰাহে। ৭ম শতিকাৰ পৰা ১২শ শতিকালৈকে কালখিনিত কামৰূপত যিবোৰ তামৰ বা শিলৰ ফলি আবিষ্কাৰ হৈছে সেইবোৰৰ অধিকাংশত সংস্কৃতৰ বাহিৰে নিৰ্ভাজ অসমীয়াৰ কোনো চানেকি পোৱা নাযায়।

অসমীয়া লিখিত সাহিত্যৰ ক্ৰম এটা যদিও আমি ১৩শ শতিকাৰপৰা ধৰিব পাৰোঁ, তথাপিও ইয়াৰ আগৰে পৰা অসমীয়া সাহিত্যৰ লৌকিক

প্ৰবাহ এটা চলি আহিছিল। এই লৌকিক গীত-পদ সমূহ অতি প্ৰাচীন কালৰপৰা পুৰণ পৰম্পৰা মুখে মুখে চলি আহিছে; যুগৰ বিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে আৰু সভ্যতাৰ ক্ৰমবিকাশৰ প্ৰভাৱত ইয়াৰ ভাষা সমূহো ক্ৰমে মাৰ্জ্জিত হৈ আহি আধুনিক যুগৰ ভাষাৰ লগত কোনো পাৰ্থক্য নোহোৱা হৈছে। মনিকোঁৱৰ, ফুলকোঁৱৰৰ গীত অসমীয়া জন-সমাজত আজিও প্ৰচলিত; তদুপৰি বাৰমাহী গীতবোৰ, আইনাম, ধাইনাম, ন'ৰা ওমলোৱা নাম, গৰখীয়া নাম, তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ আৰু অতি আদৰৰ বিহুগীতবোৰ সেই সময়ৰপৰাই প্ৰচলিত হৈ আহিছে। যদিও এই গীতবোৰে প্ৰাচীন কামৰূপীয়া সমাজৰ সমাজনীতি, ধৰ্ম্মনীতি, বিচাৰনীতি সম্পৰ্কে স্পষ্ট ইঙ্গিত আমাক দিছে, তথাপিও ইয়াত আমি সেই কালৰ কথিত ভাষাৰ কোনো ইঙ্গিত নাপাওঁ। ইয়াৰ একমাত্ৰ কাৰণ, এই মৌখিক সাহিত্যই বেদৰ শ্লোকবোৰৰ দৰে বংশ পৰম্পৰা পৰিবৰ্ত্তন-পৰিবৰ্ত্তনৰ মাজেদি আহি আধুনিক গঢ় লৈছে।

বাৰমাহী গীতবোৰো লৌকিক গীতৰ এটা প্ৰধান অঙ্গ। এই গীতবোৰৰ ভাষালৈ লক্ষ্য কৰিলে সিবোৰ পুৰণি-কলীয়া যেন অনুমান হয়; তথাপিও এই গীতবোৰে অন্তৰৰ আবেগ-অনুভূতিৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ প্ৰকাশ কৰে। সেই কাৰণেই সমাজে ইয়াক পাহৰিব নোৱাৰে।

শান্তি বাৰমাহী গীতটোত স্বামীয়ে বনিজলৈ গৈ বহুদিনলৈ ঘূৰি নহাত স্বামীৰ কথা মনত পেলাই নৱপৰিণীতা জাগাই গাইছে :—

“কি বাধে! কান্দে হৰি এ।

পুহৰে মাহতে বাধে কুহ বৰি পুৱা;

জীৱনাথে, প্ৰাণনাথে খেলে পাশা জুৱা;

পাশা খেলে জুৱা খেলে পাশাত নেদে ঢাল,

কৈক এৰি গৈলা প্ৰভু বিনন্দ গোপাল।

*

*

*

“বৈহাগৰ মাহতে বাধে দেউতাৰে গিৰিজনি,
তাক শুনি মংসগণে ধৰিলা উজনি।

সব মংসে উজান দেই বছৰে একবাৰ,

মই অভাগিনী নাৰী জীম কতকাল?”

ঠিক তেনেকৈ ‘কইনা বাৰমাহী’ গীতটোৱো অসমীয়া নাৰী সমাজৰ অতি আদৰৰ। মানৱ দৰ্শনৰ একে আবেগ-অনুভূতি এই গীতৰ মাজেদি ফুটি ওলাইছে। কইনা বাৰমাহী গীতটো ঘৰৰ কোনো গৃহিণী আৰু অতিথিৰ মাজত হোৱা কথোপকথন। ঘূৰতী গৃহিণীক ঘৰত এৰি গিৰিয়েক সাউদ বহুদূৰলৈ বেহা কৰিবলৈ গৈছিল; কিন্তু, বহুদিন কোনো বা-বাতৰি নাই। গীতটোৰ কেইটামান পদত বিবহ-ব্যথা কিদৰে ফুটি ওলাইছে চাবলগীয়া :—

“‘আহাৰৰ মাহতে কইনা আহুৱা বাতি
তোমাৰ সাউদ কটা গৈছি কাঞ্চন পুৰৰ ভাটী।’

‘নেগৈছি নেগৈছি কটা টিকে নিজা পতি;

আলি হব মাথাৰ কেশ ছিঙিব গজমতি।

ছুই হাতৰ ছুই শঙ্খ চিঙিয়া পৰিব

দিনক দিনে শিৰৰ সিন্দূৰ মলিয়ান পৰিব।

বাৰীৰ তুলসী কোঁৱৰ স্মৃথে মৰি যাব;

তেতিয়া জানিম মোৰ সাউদ কটা যাব।’”

মনোবিজ্ঞানৰ গন্ধতিল বিশ্লেষণ কৰিলে এই গীতবোৰৰ ভিতৰত আবেগ-অনুভূতিৰ বহুখিনি পৰিমাণ পোৱা যায়। ভাষা সৰল, অথচ মৰ্ম্মস্পৰ্শী।

ইয়াৰ উপৰিও ‘যাৱত চন্দ্ৰাৱলী তাৱত কথিয়া’ প্ৰভৃতি লৌকিক গীত সমূহেও প্ৰাচীন সাধু কিছুমানক পৰিবেষ্টন কৰি মানৱী হিয়াৰ ভাব-আবেগৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ কৰাৰ লগতে সামাজিক ৰীতি-নীতি কিছুমান প্ৰতিফলিত কৰি তুলিছে।

অসমীয়া সমাজৰ বিহুনাৰমবোৰো নৌকিক গীতি-সাহিত্যৰ এটা প্ৰধান অঙ্গ। কিমান আগৰপৰা এই গীতবোৰ প্ৰচলিত হৈ আহিছে কোৱা টান; কিন্তু, ইবোৰে এটা জাতীয় চৰিত্ৰৰ চিহ্নস্বৰূপ সত্যৰ প্ৰকাশ দৰ্শাই আহিছে।—

“আগবাৰী গুৱনী কাকিনী তমোল ঐ
পাচবাৰী গুৱনী পান,
বৰ ঘৰ গুৱনী জীয়াৰী ছোৱালী
উলিয়াই দিবলৈ টান।”

—ভাৱা সৰল, কাৰণ ই মৌখিক সাহিত্য; ভাব প্ৰাণস্পৰ্শী, যিহেতু ই অন্তৰৰ অনুভূতি।

আৰু,—

“হাতনো কি চাবা হাতী ঐ শুৰীয়া
ভৰিৰে আঙুলি ঘন;
কোন ঐ ৰোপায়ে তোক ঐ তুলিলে
চাই থাকিবৰে মন।”—ইত্যাদি।

অসমীয়া সাহিত্যৰ গঠন আৰু ক্ৰমবিকাশৰ পথত আমি দুটা মূল কাৰণ ধৰিব পাৰোঁ;—প্ৰথমটো হৈছে ৰাজনীতি, আৰু দ্বিতীয়টো হৈছে সামাজিক ধৰ্মনীতি।

প্ৰাগ্জ্যোতিষপুৰৰ পালবংশী ৰজা সকলৰ পতনৰ পাচত গোটেই দেশখনকেই অজ্ঞানতাৰ ক’লা ডাৱৰে আবৰি পেলাইছিল। গেইট চাহাবৰ বুৰঞ্জীয়ে কোৱামতে ১৩শ শতিকাৰ শেষ ভাগত কমতাপুৰত ৰাজধানী পাতি দুৰ্লভ নাৰায়ণে বৰনদীৰপৰা কৰতোয়ালৈকে এই ভূমি খণ্ড শাসন কৰিছিল। দুৰ্লভ নাৰায়ণৰ সাহিত্য-প্ৰবণ প্ৰচেষ্টাত হেম সবস্বতী, হৰিহৰ বিপ্ৰ প্ৰমুখ্যে কবি-সম্প্ৰদায় এটা গঢ়ি উঠিছিল। ১৩শ শতিকাৰ আগ ভাগত চুকাফাৰ নেতৃত্বত আহোম বিলাকে অসমত

সোমাই প্ৰায় ৩০০ বছৰৰ ভিতৰত চীন দেশীয় কনফিউচিয়াচৰ সভ্যতাৰ নতুন পাতনি মেলাই অসমক গুপ্ত ভাষাত বুৰঞ্জী লিখাৰ যি নতুন আহিৰ অবদান দিলে, সি বিশেষ আলোচনাৰ কথা হলেও সম্প্ৰতি আমাৰ বিষয়-বস্তুৰ বাহিৰত। মুঠৰ ওপৰত কমতা, কোচবিহাৰ, আৰু ত্ৰিপুৰাৰ ৰজাসকলৰ উত্তোগ আৰু বদাণ্যতাত অসমীয়া কবি-সম্প্ৰদায়ে অসমীয়া জাতীয় সাহিত্যৰ প্ৰথম নিগাজী ভেঁটি স্থাপন কৰে।

দ্বিতীয় কথাটোৰ আলোচনাত ইয়াকে কব পাৰি যে, ভাৰতত বৈদিক সভ্যতাৰ বিকাশৰ আগেয়েও শিৱ পূজাৰ চলতি আছিল। ই, মেকে-ৰ “দি ইণ্ডাচ চিভিলিজেচন”-এ কয় যে, মহেঞ্জোদাৰো আৰু হৰপ্পাৰ অৱশেষত হৈ যোৱা খনন কাৰ্য্যই প্ৰমাণ কৰে যে, আৰ্য্যসকল অহাৰ ১০০০ বছৰ আগেয়ে সিদ্ধ উপত্যকাত আৰ্য্যসকলৰ পূৰ্ববৰ্তী শ্ৰেণী এটা আছিল, আৰু এওঁলোকে শক্তিৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱীক আৰাধনা কৰাৰ উপৰিও শিৱৰ উপাসনাৰ নামত শিৱলিঙ্গ পূজা কৰিছিল। তাৰ প্ৰায় ১০০০ বছৰ পাচত যেতিয়া আৰ্য্যসকল ভাৰতলৈ আহে তেতিয়া পূৰ্ববৰ্তী সভ্যতাৰ লগত আৰ্য্য-সভ্যতাৰ সংঘৰ্ষ হয়, আৰু তেতিয়া শৈৱ আৰু তাত্ত্বিকতাৰ এটা সংমিশ্ৰণ গঢ়ি উঠে। অসমখন আজিও ষাডুকৰৰ দেশ বুলি বাহিৰৰ মানুহৰ বিশ্বাস। আজিও চিকিৎসা পদ্ধতি আৰু ষাডু পদ্ধতি বিলাকত মন্ত্ৰ-পুথি বিলাক ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে। এই মন্ত্ৰ-পুথি বিলাকৰ বহুখিনি মূল অথৰ্ববেদৰপৰা গৃহীত বুলি অনুমান কৰা হয়।

স্বৰ্গীয় কনকলাল বৰুৱাই তেখেতৰ “আৰ্ণি হিষ্ট্ৰি অব কামৰূপ”-অত স্তম্ভলেখ কৰিছে যে, ডাকৰ যুগ ডোখৰ প্ৰাগ্জ্যোতিষপুৰ যুগ বুলি ধৰিব নোৱাৰিলেও অসমীয়া কাব্য সাহিত্যৰ প্ৰকৃত যুগ আৰম্ভ হয় ১৩শ শতিকাৰ হেম সবস্বতীৰ দিনৰ পৰা। হেম সবস্বতী ৰচিত “প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ”ই প্ৰথম অসমীয়া পদ-পুথি। শ্ৰীযুত কালিৰাম মেধী ডাঙৰীয়ায়ে তেখেতৰ “অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব” গ্ৰন্থত উক্ত মতকে সমৰ্থন কৰিছে। মেধী

ডাঙৰীয়াই সঙ্কলন কৰা “প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ”ৰ পাতনিত লিখিছিল,—“অতীত আন্ধাৰত অসম আকাশত যি সকল তৰা ফুটিছিল, হেম সবস্বতী সেই সকলৰ ভিতৰত পুৰতী ভোটা। এৱেঁই শঙ্কৰ-সূৰ্য্যৰ আগমন ঘোষণা কৰিছিল।” হেম সবস্বতীৰ কাব্য প্ৰচেষ্টাৰ পূৰ্ণ বিকাশ হয় কমতাৰ বজা ছল্লভ নামাৱণৰ বাজ দৰবাৰত। কাব্যখনত কবিয়ে আত্ম পৰিচয় দিছে—

“কমতা মণ্ডল   ছল্লভ নামাৱণ

নৃপবৰ অনুপম।

তাহান ৰাজ্যত   ৰুদ্ৰ সবস্বতী

দেবযানী কত্থা নাম ॥

তাহান তনয়   হেম সবস্বতী

ঐবৰ অনুজ ভাই।”—ইত্যাদি।

কমতাপুৰ সন্ধন্ধে ই, জি, প্ৰেজিয়াৰ-অৰ “এ ৰিপোৰ্ট অন্ দি ডিষ্ট্ৰিক্ট অব বংপুৰ”-অৰ পৰা বিশেষ জানিব পাৰি।

কবি হেম সবস্বতীৰ পদ সুললিত হলেও তাত দ্বিকল্পিত দোষ আছে; কিন্তু, ভাষাত কবিৰ অগাঢ় ব্যুৎপত্তি। কবিয়ে নিজৰ ইচ্ছানুসৰি ভাষাৰ গঢ় দিব পাৰিছিল। যেনে,—

“পুৰিবাৰ প্ৰভায়ে অধিক জলে কান্তি

তপ্ত সুবৰ্ণত কৰি অধিকে জনন্তি ॥”—ইত্যাদি।

হেম সবস্বতীৰ সমসাময়িক হৰিহৰ বিপ্ৰই জৈমিনিৰ মহাভাৰতৰ অশ্বমেধ পৰ্বৰ পুথি সঙ্কলন কৰে। প্ৰাগ্‌বৈষ্ণৱিক যুগৰ কবি সকলৰ ভিতৰত প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰা আনজন কবি মাধৱ কন্দলি। মহামাণিক্য বজাৰ দিনত ৰামায়ণৰ সাতোটা কাণ্ড ৰাৱিকিৰ মূল সংস্কৃত ৰামায়ণৰপৰা এওঁ নিৰ্ভাঁজ অসমীয়া পদলৈ ভাঙনি কৰি প্ৰাচীন অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ স্থান বহুত ওপৰত নিৰ্মাণ কৰি থৈ গৈছে। হিন্দী সাহিত্যৰ তুলসীদাস আৰু বঙ্গীয় সাহিত্যৰ কৃত্তিবাসৰ ৰামায়ণৰ অনুবাদৰ আগতেই অসমীয়া

কবি মাধৱ কন্দলিয়ে মূল ৰামায়ণৰ ভাঙনি অসমীয়া ছন্দত কৰি যায়। প্ৰাচীন অসমীয়া কবি হিচাবে মাধৱ কন্দলিৰ বশস্তা, তেওঁৰ ভাষাৰ মৌলিকতা আৰু কবি-প্ৰতিভাৰ চানেকি পোৱা যায়। গ্ৰন্থখনত অসমীয়া জাতীয়তাৰ এটা বহন দিব পৰাটোৱে তেওঁৰ কৃতিত্ব। কন্দলিয়ে নিজেই লিখিছে,—

“সাত কাণ্ড ৰামায়ণ পদবন্ধে নিবন্ধিলোঁ

লম্বা পৰিহৰি সাৰোদ্ধতে।

মহামাণিক্যৰ বোলে কাব্যৰস কিছু দিলোঁ।

ছগ্গক মথিলোঁ যেন ঘূতে ॥”

—অৰ্থাৎ মহামাণিক্য বজাৰ আজ্ঞা পাই তেওঁ মূল ৰাৱিকি ৰামায়ণৰ পৰা বাহিৰা কথা বাদ দি সাৰ উদ্ধৃত কৰি তাৰ লগতে কাব্যৰস কিছু সংমিশ্ৰণ কৰি অসমীয়া পদত এই ৰামায়ণ ৰচনা কৰে। মাধৱ কন্দলিৰ ৰচিত অসমীয়া ৰামায়ণৰ আদি কাণ্ড আৰু উত্তৰা কাণ্ড সম্ভৱতঃ আহোম আৰু কছাৰীৰ ৰণ লগা সময়ত লুপ্ত হয়।

মাধৱদেৱ মাধৱ কন্দলিৰ পৰবৰ্ত্তী কবি। সেই কাৰণেই মাধৱদেৱৰ ভাষা মাধৱ কন্দলিৰ ভাষাতকৈ বেচি মাৰ্জিত, সুললিত বা আধুনিক হোৱাটো স্বাভাৱিক; ছয়োজনৰ বিভিন্ন গ্ৰন্থসমূহ পঢ়িলেই এইটো স্পষ্ট হয়। মুঠৰ ওপৰত মাধৱ কন্দলিৰ গ্ৰন্থৰ মূল্য নিহিত আছে তেওঁৰ ভাষাৰ মৌলিকতাত। অনসূয়াৰ আগত ভনীয়েক উৰ্মিলাৰ ৰূপ বৰ্ণনা কৰি সীতাই কোৱা কথা কবিয়ে ৰূপায়িত কৰিছে,—

“ত্ৰৈলোক্য মোহিনী কত্থা মহাৰূপৱতী।

সুন্দৰ নাসিকা দন্ত মুকুতাৰ পান্তি ॥

মৃণাল যুগল বাহু কুশ মধ্যদেশ

কমল নয়নী আকৃষ্ট কেশ ॥”

আকৌ শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ দণ্ডকাৰণ্যত প্ৰবেশ কৰাৰ লগে লগে বিৰাধ নামৰ

এক বাফসৰ সন্মুখীন হয়। বিবাহ বাফসৰ ৰূপ কবিয়ে বৰ্ণনা-শক্তিৰ দ্বাৰা দুটাই তুলিছে,—

“চকু বেন বোন্দ কায়া অঙ্গাৰৰ বৰ্ণ।
নাক গোট বেঙ্গা কুলা হেন দুই কৰ্ণ ॥
লহ লহ জিহ্বা মুখ মাজত নবয়।
অগনি খণ্ডেক বেন গহ্বৰে জলয় ॥”

এনেকুৱা বৰ্ণনা-শক্তিয়েই হৈছে কবিৰ মৌলিক প্ৰতিভা। মাধৱ কন্দলিৰ বামাৱণৰ আৰু এটা বিশেষত্ব হৈছে ইয়াৰ ভাষা। ১৪শ শতিকাত অসমীয়া ভাষা কিমান তেজী আছিল তাৰ প্ৰমাণ ইয়াতেই পোৱা যায়।

মাধৱ কন্দলিৰ প্ৰায় সমসাময়িক কালতে অসমৰ প্ৰসিদ্ধ কবি ডাকৰ বহুশকনক অৱতাৰ হোৱা বুলি কিছুমান ঐতিহাসিকে মন্ত প্ৰকাশ কৰে। কামৰূপৰ বৰপেটা মহকুমাৰ লেহী-দঙৰা গাঁৱত ডাক জন্মা বুলি প্ৰবাদ আছে। ডাক সঁচাকৈ এজন সমাজনীতি আৰু ৰাজনীতিত অভিজ্ঞ জ্ঞানী পুৰুষ আছিল। ডাকৰ অৱতাৰৰ সময়ৰপৰা তেওঁৰ বচনসমূহ মানুহৰ মুখে মুখে বংশ-পৰম্পৰা চলি আহি শেষত “ডাক ভণিতা” নামে পুথিত লিপিবদ্ধ হয়। ডাকৰ এই বচনসমূহৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰি আজিও সামাজিক পাৰিবাৰিক ব্যৱহাৰৰ চলি আহিছে। যেনে,—

“নাভি জোখা কৰি কৰ্ত্তন বাৰি
নাড়ি চেঙাইবা চাৰি আঙ্গুল কৰি।”

প্ৰস্থতিৰ কাষত কেনে বিধৰ বস্তু বাখিব লাগে তাৰো বৰ্ণনা আমি ডাকৰ বচনত পাব,—

“গৃহ চাৰিচুক ছৱাৰ মুখত।
বচ সিজু বগৰি কইব শকত ॥
ঘৰৰ চাৰিকোণে বৰুণৰ খুটি।
বোগ ব্যাধি থাকিব টুটি ॥”

আকৌ—

“বোগৰ লঘু কুকুৰি কণা,
বনৰ লঘু বৰসী টনা;
মানুহৰ লঘু লেপলেপিয়া,
প্ৰীৰ লঘু ঘৰ বেৰোৱা।”—ইত্যাদি।

ইয়াৰ উপৰিও ক্লিষ্ট-প্ৰকৰণ, বন্ধন-প্ৰকৰণ, ৰাজনীতি প্ৰভৃতি বহুবিলাক উপদেশ ডাকৰ বচনসমূহৰপৰা পোৱা যায়।

“অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত” স্বৰ্গীয় দেবেন্দ্ৰনাথ বেজবৰুৱাই ডাকক ৬ষ্ঠ শতিকাৰ অসমীয়া কবি বুলি অভিহিত কৰিছে; আৰু বহুতো অসমীয়া বুৰঞ্জীবিদে এইটো স্বীকাৰ কৰা দেখা গৈছে। কিন্তু, ডাকৰ ভণিতাবোৰত বৈষ্ণৱ-যুগৰ প্ৰভাৱ ভালকৈয়ে পৰা দেখা যায়। সেইবোৰত ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, মহেশ্বৰৰ উল্লেখ আৰু লগতে গঙ্গা, বাৰাণসী আদি পবিত্ৰ তীৰ্থসমূহৰ উল্লেখ পোৱা যায়। তাৰ উপৰি “ডাকভণিতা”ত খট, হাৰামখোৰ, বাজাৰ, জামিন, চহৰ, চুৰা, দৰ্জি প্ৰভৃতি কিছুমান আধুনিক শব্দ পোৱা যায়, যিবোৰলৈ লক্ষ্য কৰি ডাকৰ বচনসমূহৰ বিকাশ আমি খৃষ্টীয় ১৪শ আৰু ১৫শ শতিকাৰ মাজ ভাগত বুলি ধৰিব পাৰোঁ। ডাকৰ এই পদ বা বচন প্ৰাচীন যুগতেই সুদূৰ নেপাল আৰু হিমালয়ৰ নামনি অঞ্চল বিলাকত, আনকি বঙ্গদেশতো বিয়পি পৰিছিল।

বিশ্বসিংহই কামৰূপত কোচৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰা সময়ত দুৰ্গাবৰ নামে এজন কবিৰ নাম পোৱা যায়। সতী বেউলাৰ সকলো কীৰ্ত্তিকাহিনী দুৰ্গাবৰে পদবন্ধে ৰচি থৈ গৈছে। “গীতি-ৰামায়ণ”—এই দুৰ্গাবৰৰ শ্ৰেষ্ঠ কাব্য। দুৰ্গাবৰৰ সমসাময়িক পীতাম্বৰ কবিৰ অসমীয়া প্ৰাগ্‌বৈষ্ণৱিক কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰতি এটা নতুন দান দেখা যায়। দেবেন্দ্ৰনাথ বেজবৰুৱাৰ মতে পীতাম্বৰ কবিৰ বিকাশৰ সময় ১৪৭৮ শক। ‘কুমৰ হৰণ’ আৰু ‘উষা পৰিণয়’ কাব্য দুখনেই পীতাম্বৰ কবিৰ সেই যুগৰ দান।

ভাৰ্য্য গাভীৰ্য্য বক্ষা কবি কাব্য-সাহিত্যত এটা মাৰ্জ্জিত কাম উদ্দীপক (Sensuous element) ভাৱৰ পৰিচয় কবি দিব পৰাটোৱে পীতাম্বৰ কবিৰ বিশেষত্ব।

এনেকৈয়ে অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ চৰ্চ্চা পদপুথিৰ মাজেদি প্ৰসাৰ লাভ কৰি প্ৰাগ্‌বৈষ্ণৱিক যুগত বিকাশ পাইছিল।

দ্বিতীয় অধ্যায়

মধ্যযুগ বা বৈষ্ণৱযুগ

ভাৰতীয় সভ্যতাৰ বুৰঞ্জীত যেনেকৈ গুপ্ত সংস্কৃতিয়ে সংস্কৃত সাহিত্যৰ এটা অভিনৱ যুগ গঢ়ি তুলিছিল, তেনেকৈ অসমীয়া সভ্যতাৰ বুৰঞ্জীতো বৈষ্ণৱ সংস্কৃতিয়ে প্ৰাচীন অসমীয়া সাহিত্যৰ এটা নৱজাগ্ৰাস (Renaissance) বা নৱ-যুগ গঢ়ি তুলিছিল। এই নৱজাগ্ৰাসৰ বিশিষ্টতাই বিকাশ পাইছিল বিশেষকৈ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱক কেন্দ্ৰ কৰি। শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে ভগৱৎ-প্ৰেমক কেন্দ্ৰ কৰি এক সনাতন ধৰ্ম্মৰ প্ৰবৰ্ত্তনৰ কাৰণে সাহিত্যকে বাহন কৰি লৈ প্ৰাচীন বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ এখন উচ্চ আসন নিৰ্মাণ কৰিলে, আৰু এয়ে অসমীয়া জাতীয় সাহিত্যৰ নিগাজী ভেঁটি।

১৪৪৯ খৃষ্টাব্দত শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ জন্মপৰ্ব। এই বৈষ্ণৱ যুগ বা সাহিত্যৰ নৱজাগ্ৰাসৰ আৰম্ভণী বুলি ধৰিব পাৰি। শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ দিনত অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰসাৰ যথাসম্ভৱ বৃদ্ধি পায়। শ্ৰীশঙ্কৰৰ কাব্য-সমূহৰ ভিতৰত পদ-পুথি হিচাবে কীৰ্ত্তন খনেই সৰ্ব্বপ্ৰথম। শঙ্কৰে আন আন কাব্য পুথি বচনা নকৰাকৈ থাকিলেও এই কীৰ্ত্তন পুথি খনেই তেওঁৰ ধৰ্ম্মতত্ত্বৰ গুৰু-গম্ভীৰ ভাৱ আৰু সাহিত্যৰসৰ কবি-প্ৰতিভা যুগমীয়াকৈ ৰাখিলেহেঁতেন।

মহাত্মা গান্ধীৰ মতেও, মানৱে যেতিয়া সৌন্দৰ্য্যৰ মাজত সত্যক উপলব্ধি কৰিব পাৰে, তেতিয়াহে প্ৰকৃত কলাৰ উদ্ভৱ হয়। কীৰ্ত্তনৰ ধৰ্ম্ম আৰু দাৰ্শনিক তত্ত্বৰ জটিল বিষয়বোৰ বাদ দিলেও শ্ৰীশঙ্কৰৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যৰ

বৰ্ণনাতো আমি একে ভাবে প্ৰতিকলিত হোৱা দেখোঁ। কীৰ্ত্তনত শব্দৰে বৈকুণ্ঠৰ কল্পনা (concept) অতি মনোমোহাকৈ গঢ়িছে ;—

“চাক সৰোবৰ অতিকৈ নিৰ্মল।

সুগন্ধি পদ্ম শোভে উতপল ॥

আছে বাজহংস সমূহে বজ্জি।

নীলায়ে মৃণাল ভূঞ্জে উভজ্জি ॥

পাবে পাৰিজাত মলয়া বার ॥

চটকে ত্যজে সুসলিত বার ॥”—কীৰ্ত্তন

আকৌ শব্দবদেৱৰ কাব্যসমূহৰ নিভাঁজ অসমীয়া ভাষা শাৰদিক যুগৰ অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ এটা বহুমূলীয়া দান। কাব্যসমূহত সৰল অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰয়োগৰ বাহিৰেও শব্দবদেৱৰ আক এটা কৃতিত্ব হৈছে জাতীয় সাজ-সজ্জাৰে কাব্যসমূহক সজ্জিত কৰি তোলা। এনেকুৱা কাব্য বা পদ-পুথিৰ ভিতৰত “কল্পিলী-হৰণ” পুথিখনকেই প্ৰথমতে লব পৰা যায়।

শব্দবদেৱৰ কাব্যসমূহত সাধাৰণতে দুটা পদ্ধতি দেখা যায় ; এটা হৈছে সংস্কৃত কবি প্ৰসিদ্ধি (literary convention), আৰু আনটো হৈছে জাতীয় বহনেৰে কাব্যসমূহক বজ্জিত কৰি তোলা। প্ৰথম বিধ বৰ্ণনা প্ৰয়োগ কৰিছে বিশেষকৈ গাভীৰ্য্যপূৰ্ণ আৰু আড়ম্বৰপূৰ্ণ পৰিস্থিতি বিলাকত, য’ত ঘৰুৱা চিত্ৰ বা উপমা-সংযোগেৰে কাব্যৰ গুৰুত্ব কিছু লাঘৱ কৰিব পাৰি। নাৱক-নাৱিকাৰ ৰূপ বৰ্ণনা কৰোঁতে বা উজ্জান আদিৰ বৰ্ণনা দিওঁতে এনে সংস্কৃত কাব্যসমূহৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়। দ্বিতীয় বিধ বৰ্ণনা পোৱা যায় সৰু সৰু নাইবা সামাজিক চিত্ৰসমূহৰ ৰূপ-দানত। এনেকুৱা কাব্যসমূহত শব্দবদেৱৰ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ ৰূপটোতকৈ সাহিত্য প্ৰচেষ্টাৰ ৰূপটো ভানকৈ পৰিস্ফুট হৈ উঠিছিল। কীৰ্ত্তন বা দশমৰ দৰে ভাবৰ গুৰু-গাভীৰ্য্য এই কাব্যসমূহত বিশেষ নাই ; কল্পনা আৰু বৰ্ণনা শক্তিৰ সূক্ষ্ম পৰ্য্যবেক্ষণেই

এই কাব্যৰ বিশেষত্ব। কল্পিলীয়ে বেদনিদিক মতাই বুদ্ধি শিকাই কৃষ্ণৰ ওচৰলৈ পঠিওৱাত কল্পিলীৰ গাত আদৰ্শ অসমীয়া জীয়াৰী এজনীৰ চৰিত্ৰ এটা ফুটি উঠিছে। ইয়াৰ বৰ্ণনাও অতি সৰল, অথচ অসমীয়া ঘৰুৱা কথাৰ সৰল মাধুৰ্য্য ইয়াত পোৱা যায় ;—

“আগে মোৰ নমস্কাৰ কহিবা অশেষ।

পাছে সে কহিবা মোৰ বচন সন্দেশ ॥

তোমাৰ চৰিত্ৰ গুণ দেশান্তৰী মুখে শুনি।

স্বামী ভাবে বৰিলোঁ তোমাক ॥”

—কল্পিলীহৰণ।

এইবোৰৰ উপৰিও শব্দবদেৱৰ ভাগৱতৰ প্ৰথম, দ্বিতীয়, অষ্টম, একাদশ আৰু দশম স্কন্ধৰ আদি ভাগ আৰু বামাৱণৰ উত্তৰাকাণ্ডৰ অসমীয়া অনুবাদে অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰি থৈ গৈছে। শব্দবদেৱৰ এই কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰচেষ্টাৰ মাজেদি অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যলৈ শব্দবদেৱৰ ‘চতুৰঙ্গ দানব’ পূৰ্ণ বিকাশ পাইছে। এনেকৈয়ে শব্দবদেৱে নিভাঁজ ঘৰুৱা অসমীয়া সমাজৰ চিত্ৰ পৰিত্ৰ ধৰ্ম-তত্ত্বৰ বৈষ্ণৱ কাব্য-গ্ৰন্থসমূহত প্ৰতিকলিত কৰিও কাব্য-গ্ৰন্থৰ সৌন্দৰ্য্য আৰু উদাৰ ওখ ভাব (Urbanity) নষ্ট নকৰাকৈ আৰু লগতে ভাবত সঙ্কীৰ্ণতাৰ (Philistinism) ছাঁ নেপেলোৱাকৈ তেখেতৰ অনাবিল প্ৰতিভা দেখুৱাইছিল।

বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ ক্ৰমবৰ্ণনাৰ পথত শব্দবদেৱৰ পাঁচতেই আমি মাধৱদেৱক পাবোঁ। ভাবৰ মৌলিকতা আৰু গাভীৰ্য্য সূক্ষ্ম নকৰাকৈ বিষয় বস্তুৰ সৌন্দৰ্য্যপূৰ্ণ আৰু সূক্ষ্ম বিৱৰণ দি যাব পৰাটোৱেই মাধৱদেৱৰ কাব্য প্ৰতিভাৰ এটা বৈশিষ্ট্য। মাধৱদেৱৰ কোনো এখন কাব্যগ্ৰন্থতে কাঠিগুৰু ছাঁ পৰা নাই ; আৰু শব্দবদেৱৰ লিখাৰ দৰে তেওঁৰো প্ৰত্যেক লিখাত ভাবৰ নিজৰা আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ ব্যৱণা বৈ গৈছে। শব্দবদেৱৰ কীৰ্ত্তন লিখাৰ

উদ্দেশ্য যি আছিল, মাধৱদেৱে। নামঘোষা লিখাৰ সেই একেই উদ্দেশ্য আছিল। মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে পুৰাণ, উপনিষদ, গীতা, ভাগৱত আদি শাস্ত্ৰ মন্থন কৰি দাৰ্শনিক তত্ত্ব সম্বলিত ধৰ্ম বস্তুটোৰ স্বৰূপ এই পুথিত ৰূপায়িত কৰিছে। মাধৱদেৱে এঠাইত লিখিছিল,—

“পৰম অমূল্য বস্তু হৰিৰ নামৰ পেৰা

অতি গুপ্ত স্বৰূপে আছিল।

লোকক ৰূপায়ে হৰি শঙ্কৰ স্বৰূপে আসি

মুদ ভাসি সমস্তকে দিল ॥”—নাম ঘোষা।

লুথাবে বাইবেল ইংৰাজী ভাষালৈ অনুবাদ কৰি জনসাধাৰণৰ বোধগম্য কৰি তোলাৰ দৰে মাধৱদেৱেও ভাগৱতৰ ধৰ্মতত্ত্বৰ দাৰ্শনিক ভাব সংস্কৃতৰ জটিলতাৰপৰা মোকোলাই আনি ঘৰুৱা অসমীয়া ভাষাত স্মুৰাই সকলোৰে বোধগম্য কৰি তুলিছে।

ধৰ্ম-কৃত্যৰ কাৰণে সাহিত্যৰ ভাবধাৰাৰ সম্পৰ্কত মাধৱদেৱে শঙ্কৰদেৱক অনুকৰণ কৰিলেও মাধৱদেৱৰ গীত-পদবোৰত লালিত্য তেওঁৰ মৌলিক সম্পত্তি যেন লাগে। শঙ্কৰদেৱৰ শাৰীৰিক সৌন্দৰ্য্য বৰ্ণনা কৰি মাধৱদেৱে বচিছিল,—

“দৰ্শিত সুন্দৰ গোৰ কলেবৰ

বৈচন সুৰ পৰকাশ।

সকল সভাসদ বঞ্জন থাকেৰি

দৰ্শনে পাপ বিনাশ ॥

বিনে অঙ্গ ভূষণ পেখি সুশোভন

গহীন গম্ভীৰ ধীৰমতি।

আয়ত কমল নয়ন বৰ সুন্দৰ

বয়ন চান্দকহো জ্যোতি ॥”—ভটিমা।

মাধৱদেৱে পাটবাউসীলৈ আহিয়েই প্ৰথমে ৰচনা কৰা ভটিমা এটাৰ একাংশ আকৌ তুলি দিয়া হল,—

“প্ৰাতঃ সময়ে যশোৱা জননী,

মুখ চুম্বিত শ্ৰাম জগাৱন কো।

ওঠ মেৰি লাল মদন গোপাল,

আৰে তেৰি গোৱাল বলৱন কো ॥”

অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰতি মাধৱদেৱৰ যুগমীয়া দান হৈছে তেখেতৰ শুৱলা বৰগীতসমূহ। শঙ্কৰদেৱৰ ৰচিত বৰগীতসমূহ এজন ভকতে আওৰাবলৈ নিওঁতে চ'ত মহীয়া বন পোৰা জুইত ঘৰ পুৰি যোৱাত ছাই হয়। বৰ্ত্তমানৰ বৰগীত প্ৰায়বোৰেই মাধৱদেৱৰ হে। এই গীতবোৰৰ আধ্যাত্মিক ভাব উচ্চ, ভাষা সবল, প্ৰাঞ্জল; প্ৰকৃততে বৰগীত নামৰে উপযোগী। যেনে,—

“অথিৰ জীৱন ধন যৌবন সকল

কমল পত্ৰৰ নীৰ বৈচন চঞ্চল ॥”—বৰগীত।

আক, বৰ্ণনা আক ভাষাৰ লালিত্য হিচাবে,—

“বজনী বিদূৰ দিশ ধৱলী বৰণ।

তিমিৰ ফেৰিয়া বাৰ ৰবিৰ কিৰণ ॥

শত পত্ৰ বিকশিত ভ্ৰমৰ উড়াই।

ব্ৰজ বধু দধি মথে তুৱা গুণ গাই ॥”—বৰগীত।

ডাঃ বাণীকান্ত কাকতিয়ে মাধৱদেৱৰ এই বৰগীতসমূহক হেৰিক-অৰ “নোব্ল নাম্বাৰ্ট”-অৰ লগত তুলনা কৰিছে।

ইয়াৰ উপৰিও মাধৱদেৱে শঙ্কৰদেৱৰ লগত পাটবাউসীত থাকোঁতেই প্ৰসিদ্ধ নাটসমূহৰ বাহিৰেও “বৈষ্ণৱ-কৌৰ্ত্তন”, “বত্নাকৰ-টীকা”, “নাম-মালিকা”, “ভক্তি-বত্নাৱলী”, “অমূল্যবত্ন”—এই বহুমূলীয়া পুথিগ্ৰন্থ কেইখন ৰচনা কৰে।

মাধৱদেৱৰ পাচতেই আমি আক এজন অসমীয়া কবিৰ নাম পাওঁ ;

তেওঁ হৈছে বাম সবস্বতী। বাম সবস্বতী আৰু অনন্ত কন্দলি দুজন সূকীয়া মানুহ, নে এজনৰেই পৃথক নাম, বুৰঞ্জীবিদ সকলে এই পৰ্য্যন্ত ইয়াৰ এটা নিশ্চিত সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পৰা নাই। যিয়েই হক, বাম সবস্বতী শঙ্কৰ আৰু মাধৱদেৱৰ সমসাময়িক। শ্ৰীশঙ্কৰৰ অনুৰোধত মহাৰাজ নৰনাৰায়ণৰ আজ্ঞা পাই মহাভাৰতৰ পদ ৰচনা কৰাৰ উল্লেখ তেওঁ বন পৰ্বত কৰি গৈছে,—

“জয় নৰ নাৰায়ন ৰাজ শিবোমনি।

সন্তৰ পৰম মিত্ৰ হুইব অগনি ॥

আমাক কৰিলা আজ্ঞা সাদৰ বচনে।

ভাৰত পয়াৰ তুমি কৰিও যতনে ॥

আমাৰ ঘৰত আছে টীকা ভাষ্য বত।

নিয়োক আপুনি গৃহে দিলোহঁ। সমস্ত ॥”

ছন্দৰ দোষ নোহোৱাকৈ মহাভাৰতৰ সুললিত আৰু নিভাঁজ অসমীয়া পদ কৰি আমাৰ সাহিত্যৰ জেউতি বঢ়োৱাৰ কাৰণে এওঁৰ নাম অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত চিৰ কাললৈ থাকিব। এওঁৰ নিচিনা এজন মহা কবিক কবিৰাজ মিশ্ৰ নাম দিয়াটো একো আচৰিত কথা নহয়। দ্বিতীয় স্বল্প ভাগৱতো এৰেঁ লিখিছিল,—

“ভাগৱত শাস্ত্ৰ ইটো সাগৰ সঙ্কশ।

তাক পদ কৰিবাক মই কৰোঁ সাস ॥

বান্ধব ভৈলেক যেন সাগৰ তৰনে।

চন্দ্ৰক মেলায় হাত যেন শিশু গনে ॥”

ইয়াৰ উপৰিও কবি বাম সবস্বতীয়ে ‘গীত-গোবিন্দ’, ‘ভীম-চৰিত’, ‘খটাসুৰ-বধ’, ‘জঙ্ঘাসুৰ-বধ’ আদি বধকাব্যসমূহ ৰচনা কৰে।

অসমীয়া সাহিত্যৰ ক্ৰমবিকাশৰ পথত যদিও এই সময়তে আমি ভট্টদেৱৰ নাম পাওঁ, তথাপিও কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰতি তেওঁৰ বিশেষ দান

নাই। অসমীয়া সাহিত্যত প্ৰথম গল্প-সাহিত্যৰ অৱতাৰণা কৰিয়েই তেওঁ এটা নতুন যুগৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ভট্টদেৱৰ সাহিত্য প্ৰচেষ্টাৰ-ভিতৰত “কথা-গীতা” আৰু “কথা-ভাগৱতে”-এই প্ৰধান। ভট্টদেৱৰ আগলৈকে প্ৰবাহিত অসমীয়া প্ৰাচীন সাহিত্যৰ সোঁতটো এটা কাব্য আৰু গল্প প্ৰচেষ্টাৰ মাজেদি চলি আহিছিল। তেওঁৰপৰা অসমীয়া সাহিত্যত এটা নতুন যুগৰ প্ৰবৰ্ত্তন হল। ভট্টদেৱৰ পাচতো আৰু অনেক অসমীয়া কবিয়ে পদ পুণি আদিৰ ৰচনাৰ ভিতৰেদি অসমীয়া সাহিত্যৰ সোঁতটো বৰ্ত্তমান বা আধুনিক যুগৰ আগথিনিৰলৈকে আগুৱাই আনি দিছিল। এওঁলোকৰ ভিতৰত পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশ, ভৱানন্দ মিশ্ৰ, বকুল কাৱ্য, সূৰ্য্যখড়ি দৈৱজ্ঞ আৰু পৰশুৰাম দ্বিজ প্ৰভৃতিয়ে প্ৰধান আছিল।

সূৰ্য্যখড়ি দৈৱজ্ঞ ৰাজ্যৰ ভিতৰতে এজন ভাল সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিত আছিল। তেওঁৰ ৰচনা প্ৰণালী অতি শুৱলা আছিল। সূৰ্য্যখড়ি দৈৱজ্ঞৰ কবিতা নাইবা পদসমূহত ৰাজবংশৰ আলোচনা বা ৰজাঘৰীয়া গুণকীৰ্ত্তন প্ৰকাশ পাইছিল। ৰজাঘৰীয়া উৎসৱত বাগ্মন্তৰ বিভিন্ন সমাবেশৰ বৰ্ণনা দি তেওঁ লিখিছিল,—

“শজা ঘণ্টা কৰতাল   ছন্দুভি বজাৰে ভাল

ঢাক ঢোল দগৰ নাগাৰা।

বাম বেনা কবিলাস   বাহাৰ মধুৰ ভাষ

খঞ্জৰীকা মোহৰী দোতোৰা ॥

বৰাব সাৰিঙা বাঁশী   ঝিলি ঝিঞ্জিকি বাশি

কদ্ৰক টোকাৰী বাৰে তুড়ি।

মৃদঙ্গ মন্দিৰা থোল   ধেমালী গুলি বোল

গোগোনা যে বজাৰে মুৰবী ॥”

ভট্টদেৱে পুৰণি অসমত প্ৰথম গল্প-সাহিত্যৰ পাতনি মেলি দিয়াৰ পাচত আহোম ৰজা সকলৰ দিনতাহ বুৰঞ্জী (Chronicles) লিখাৰ প্ৰচলনৰ

লগে লগে গল্প-সাহিত্যৰ প্ৰসাৰ ক্ৰমে বৃদ্ধি পাব ধৰে। অসমীয়া সাহিত্যৰ ক্ৰমবিকাশৰ পথত আহোমসকলৰ এই বুৰঞ্জী লিখাৰ চৰ্চ্চা অসমীয়া সভ্যতাৰ প্ৰতি এটা যুগমীয়া দান। ই চীন দেশৰ কনফিউচিয়াচৰ দিনৰ সভ্যতাৰ এটা প্ৰভাৱ।

এইচ, জি, ৱেলচ-এ কোৱামতে, খৃঃ পূঃ ১৭৫০ চনত চীনদেশ সৰু সৰু কিছুমান স্বাধীন ৰাষ্ট্ৰত বিভাজিত হয়। বিভিন্ন চিন্তাধাৰা আৰু বিভিন্ন মতবাদে তেতিয়া চীনৰ জনসাধাৰণৰ মনত এটা 'অস্পষ্ট ধূঁৱলি-কুঁৱলিময়' অৱস্থাৰ দৰে অৱস্থা সৃষ্টি কৰে। চীনৰ এনেকুৱা এটা পৰিস্থিতিত প্ৰকৃত জ্ঞান আৰু সত্যৰ প্ৰতি জনসাধাৰণক সজাগ কৰিবলৈ কনফিউচিয়াচে যথেষ্ট চেষ্টা কৰিছিল। কনফিউচিয়াচৰ পাচত লাও চিৰ দিনত চীনৰ সভ্যতাই এটা সুকীয়া গঢ় লয়, আৰু বুৰঞ্জী সাহিত্যই এই সভ্যতাৰ যুগ ডোখৰৰ ঘাই বিশেষত্ব। টাই নামেৰে ইণ্ডোচীন অঞ্চলৰ পৰা এটা পৰিয়াল আহোমসকলৰ লগত আহি অসমীয়া সংস্কৃতিত বুৰঞ্জী লিখাৰ মাজেদি অসমীয়া গল্প-সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰ বহুলালে। কিন্তু, গল্প-সাহিত্যৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি পোৱাৰ লগে লগে কোনো কোনো আহোম ৰজায়ে কবিতা চৰ্চ্চা কৰা দেখা গৈছিল। মহাৰাজ ৰুদ্ৰসিংহ, শিৱসিংহ প্ৰভৃতিৰ ৰচনা বুৰঞ্জীৰ পাতত মাজে মাজে দেখা যায়। শিৱসিংহৰ ৰচিত কবিতা এটা এনেদৰে পোৱা যায়,—

“শাবদ পূৰ্ণিমা হিমকৰ বদনী।

চঞ্চল নীল নলিনী দল নয়নী ॥

চঞ্চল লোচনে কাজৰ বঙ্গি।

ভাবুক মনে কুটিলতৰ ভঙ্গি ॥

প্ৰাতৰদিত ৰবি সিন্দূৰ কান্তি।

সজল মুকুতা ফল দশন পান্তি ॥” ইত্যাদি।

এইদৰেই অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহ এটা বৰ্ত্তমান যুগৰ আগখিনিলৈকে, অৰ্থাৎ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ আগমনৰ আগখিনিলৈকে, কবিতা বা পদ-চৰ্চ্চাৰ মাজেদি বিকাশ পাই আহিছিল। অসমীয়া সাহিত্যৰ এই যুগটোক উন্নতিৰ যুগ বা শাস্ত্ৰবিক যুগ বুলিয়েই জনা গৈছিল। শঙ্কৰদেৱৰ পাচতো তেওঁৰ পৰবৰ্ত্তী কবিসকলে কবিতা নাইবা পদ পুথি আদিৰ বিৱৰণ বা ঠাচ শঙ্কৰদেৱক অনুকৰণ কৰিয়েই চৰ্চ্চা কৰিছিল। সেই কাৰণেই এই কালডোখৰক শাস্ত্ৰবিক যুগ বুলি ধৰা হৈছিল। মুঠতে এই যুগৰ সাহিত্যৰ কেন্দ্ৰীয় ভাব আছিল ধৰ্ম্মতত্ত্ব নাইবা বৈষ্ণৱ মতৰ প্ৰবৰ্ত্তন। ধৰ্ম্ম-সাহিত্যই এই যুগটোৰ বিশেষত্ব হলেও,—উন্নতিৰ যুগ বোলা ৩৭১ বছৰীয়া যুগৰ এই আদি ভাগক অসমীয়া সাহিত্যৰ পুনৰ্জীৱন (Renaissance) আৰু শিক্ষাৰ সঞ্জীৱনৰ (Revival of learning) যুগ বোলা যায়।

তৃতীয় অধ্যায় বৰ্ত্তমান যুগ (প্ৰথম খণ্ড)

আহোম ৰাজত্বৰ অৱসানৰ লগে লগে অসমৰ স্বাধীনতাৰ বেলি ধীৰে ধীৰে মাৰ যায়। অসম ইংৰাজ-শাসনৰ অধীন হয় ; আৰু ইয়াৰ লগে লগে এটা ৰাজনৈতিক পৰিবৰ্ত্তনেই অকল নহয়,—সাহিত্য, শিক্ষা, সমাজ আদি ক্ষেত্ৰতো এটা নতুন যুগৰ আৰম্ভণীৰ সূচনা হয়। ভাৰতীয় সামাজিক আৰু মানসিক চিন্তাৰ ওপৰত পাশ্চাত্য শিক্ষা আৰু সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ কিমান দূৰ মঙ্গলজনক, ই এটা মতানৈক্যৰ প্ৰশ্ন হলেও,—ই যে এটা যুগৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে, সেইটো অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। মুঠৰ ওপৰত অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ এই নতুন যুগৰ বুৰঞ্জী বৰ বহুত্বপূৰ্ণ।

১৮২৬ খৃষ্টাব্দৰপৰা, অৰ্থাৎ ইংৰাজ-শাসনৰ আৰম্ভণিৰ পৰা অসমীয়া সাহিত্যৰ বৰ্ত্তমান যুগ আৰম্ভ হয়। তথাপিও অসমীয়া সাহিত্যৰ ক্ৰীণ বস্তিগছি যে নিৰ্কিয়ে উজ্জল আৰু তেজী হৈ উঠিব পাৰিছিল তেনে নহয়। ইংৰাজ সকলৰ লগত অসমলৈ অহা জনচেৰেক বঙ্গীয় কৰ্মচাৰীৰ প্ৰবোচনাত অসমৰ স্কুল-আদালত আদিৰপৰা অসমীয়া ভাষাক খেদি দি বঙলা ভাষা প্ৰবৰ্ত্তন কৰোৱা হৈছিল। অসমৰ সোভাগ্যৰ কাৰণেই হয়তো ১৮৩৮ খৃষ্টাব্দত আমেৰিকাৰ বেপ্তিষ্ট মিছন চোচাইটিৰ সভ্যসকল আহি অসম পায়, আৰু শিৱসাগৰত কেন্দ্ৰ স্থাপন কৰি ছাপাখানা আদি

বহুৱাই অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ পুণৰ্জীৱনৰ প্ৰচেষ্টাত ব্যস্ত হয়। ১৮৪৮ খৃষ্টাব্দত শিৱসাগৰৰপৰা উলিওৱা পাদ্ৰীসকলৰ ‘অকণোদই’ প্ৰথম অসমীয়া মাহেকীয়া আলোচনী। কবিতা, বিজ্ঞান, বুৰঞ্জী আদি সকলো বিষয়ৰ আলোচনা ‘অকণোদই’ৰ জৰীয়ে হৈছিল। পাদ্ৰী সকলৰ অক্লান্ত পৰিশ্ৰম আৰু অসমৰ স্বৰ্গীয় আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকণৰ আপ্ৰাণ চেষ্টাত অসমৰ স্কুল-আদালত সমূহৰপৰা বঙালী ভাষা শেষত উঠি যায়, আৰু ১৮৭১ খৃষ্টাব্দত আকৌ অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰবৰ্ত্তন হয়। তেতিয়াৰ পৰা অসমৰ ভাষা আৰু সাহিত্যৰ পৰিসৰ ক্ৰমে বাঢ়ি আহে।

‘অকণোদই’ৰ যুগে বৰ্ত্তমান যুগৰ অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰথম প্ৰভাতত কেবাজনো প্ৰবীণ কবিক সাহিত্য-ক্ষেত্ৰত অৱতৰণ কৰায়। ১৮৫৩ খৃষ্টাব্দৰ জুন মাহৰ ‘অকণোদই’ কাকতে ডাঙৰীয়া পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁইৰ বংশধৰ ধৰ্মকান্ত বুঢ়াগোহাঁইৰ নাম প্ৰকাশ কৰে। তেওঁৰ “গুআহাটিৰ বিবৰণ” কবিতাই আগৰ যুগৰ কবিতাৰপৰা পৃথক হৈ আধুনিক যুগৰ কবিতাৰ পাতনি মেলা দেখা যায় ;

“বাটৰ চাৰিওফালে কেঁৱাপতি আছে
মহাস্থখে প্ৰজা সবে বিকিচে কিনিচে।
পুবে লতাশিল ফাৰি পচিমে দলঙ্গ পাৰ
পছলি পছলি ৰাতি ফুৰে চোকিদাৰ ॥
হাম্পিটাল নামে ঘৰ এগোটা আচই।
অচমিয়া লোকে জাক বেজঘৰ কই ॥” ইত্যাদি।

অসমীয়া কবিতাৰ আধুনিক প্ৰবাহ জোনাকী-যুগৰ পৰাই আৰম্ভ হয়। কলিকতাত প্ৰবাসুৱা অসমীয়া কলেজীয়া ছাত্ৰসকলে অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি সাধিনী সভা স্থাপন কৰে। এই সভাৰ কাৰ্য্য পদ্ধতি বা পৰিকল্পনালৈ চকু দিলে প্ৰাচীন ফৰাচীদেশৰ “একাডেমী”ৰ কাৰ্য্যপদ্ধতিলৈ মনত পৰে। সেই সভায়ো ১৬২৯ খৃষ্টাব্দত আঠ জন শিক্ষিত ডেকাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠিত হৈ

মহামন্ত্ৰী বিচলিউ ব অনুগ্ৰহ পাই এটা পূৰ্ণ বিকাশৰ পথত ক্ৰমে আগ বাঢ়িব পাৰিছিল। অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি সাধিনী সভাৰো সভাৰ মুখপত্ৰ হিচাবে “জোনাকী” নামৰ মাহেকীয়া আলোচনীখন পৰিচালনা কৰে।

এই জোনাকী-যুগৰ প্ৰভাত কালত অসমীয়া কবিতা-সাহিত্যৰ ‘বেলেড’-অৰ লগত প্ৰথম পৰিচয় ঘটে। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাই প্ৰথম ‘বেলেড’ কবিতা লিখে; ইয়াৰ আৰ্হি,—জোনাকীৰ পাতত প্ৰকাশ পোৱা ‘বনকুৰবী’, ‘জলকুৰবী’, ‘তেজীমলা’, প্ৰভৃতি। জোনাকী-যুগৰ শেষলৈকে চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাক দাৰ্শনিক কবি হিচাবেই পোৱা যায়।

স্বৰ্গীয় হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ ‘চনেট’ জোনাকীযুগৰ অসমীয়া কবিতা প্ৰবাহৰ এটা নতুন বিশেষত্ব। ‘চনেট’সমূহৰ বাহিৰেও সেই সময়ৰ প্ৰকাশিত আলোচনী ‘আসাম বন্ধু’, ‘জোনাকী’, আৰু পাচত ওলোৱা ‘বিজুলী’, ‘উষা’, ‘বাহী’, ‘মিলন’ আদিৰ পাতে পাতে তেওঁৰ অনেক কবিতা প্ৰকাশ পাইছিল। হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ ‘ফুলবঢ়াকি’, ‘পুৱা’ আৰু ‘বিশ্বাস’ কবিতা কেইটাৰ প্ৰাঞ্জল গুৱলা ভাষাৰ ভিতৰেদি মানবীয় দৰ্শনৰ ৰূপ এটা প্ৰতিফলিত কৰি তোলা হৈছে। আকৌ তেওঁৰ ‘আনন্দবান বৰুৱাৰ স্বৰ্গবাত্ৰা’, ‘বন্ধুৰ মহন্ত’ আদি কবিতা সমূহৰ মাজেদি দেশপ্ৰেম আৰু দেশবাসীৰ প্ৰতি অনুৰাগ ফুটি ওলোৱা দেখা যায়।

জনসাধাৰণৰ মাজত বেতিয়া জাতীয় চৈতন্য জাগি উঠে, তেতিয়া চিন্তাশীলতাৰ প্ৰভাৱত জাতি এটাই অইন জাতিৰ সংস্পৰ্শলৈ নহাকৈ, নাইবা অইন জাতিৰ লগত ভাবৰ আদান-প্ৰদান নকৰাকৈ থাকিব নোৱাৰে। সেইহেতুকে জোনাকী-যুগৰ সাহিত্যসেৱী সকলৰ ওপৰত ইংৰাজ সাহিত্যিকৰ নতুন প্ৰভাৱ পৰাৰ উপৰিও ওচৰ-চুবুৰীয়া বঙলা সাহিত্যৰো যে প্ৰভাৱ নপৰিছিল তেনে নহয়।

মধ্যযুগীয় অৰ্থাৎ বৈষ্ণৱযুগীয় কাব্যসাহিত্যৰ প্ৰচেষ্টা অকল ধৰ্মপ্ৰাণতা

আৰু আধ্যাত্মিকতাৰ গভীৰ ভিতৰতে আছিল। মানুহৰ মুকলিমুৰীয়া আবেগ-অনুভূতিৰ কথা আগৈয়ে কবিতাত ঠাই নাপাইছিল। ঠিক ইংৰাজী সাহিত্যতো পোপ, ড্ৰাইডেন্ প্ৰভৃতিৰ দিনত এনে এটা যুগ আছিল। তাৰ পাচতহে ‘ৰোমাণ্টিক’ ভাবধাৰা এটা প্ৰবাহমান হোৱা দেখা যায়। অসমীয়া কবিতা-সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰতো ১৯শ শতিকাৰ মাজ ভাগৰপৰা ইংৰাজী সভ্যতাৰ প্ৰভাৱত অসমীয়া কবিসকলৰ মনত ‘ৰোমাণ্টিক’ ভাবধাৰাই ঠাই লয়। সমাজ, নিয়ম, ধৰ্ম বা আধ্যাত্মিক তত্ত্বৰ জটিলতাৰ মাজত কবিতাৰ গভী সীমাবদ্ধ নাবাধি, সজাৰ চৰায়ে সজা ভাঙি মুকলি আকাশলৈ উৰি যাব খোজাৰ দৰে তেওঁলোকে অসীমৰ ফালে উৰি যাব খোজে। পোপ আৰু ড্ৰাইডেনৰ কবিতা চৰ্চ্চাৰ এটা সংৰক্ষণশীলতাৰ পাচত ইংৰাজ কবি কাওপাৰে এটা নতুন চিন্তাধাৰাৰ প্ৰবৰ্তনেৰে বক্ষণশীলতাৰ প্ৰাচীৰ ভেদ কৰি অসীমত বিলীন হোৱাৰ প্ৰয়াস এটা দেখুৱায়:—

“I am out of humanity's reach,
I must finish my journey alone,
Never hear the sweet music of speech;
I start at the sound of my own.

* * *

“Society, friendship, and love,
Devinely bestowed upon man,
Oh, had I the wings of a dove,
How soon would I taste you again !”

অসীমৰ বেঠনী মধিমূৰ কৰি অসীমৰ ৰসনা ৰাজ্যত বিলীন হোৱাটোৱেই ‘ৰোমাণ্টিক’ কবিসকলৰ স্বভাৱ।

“Nor finds nor seeks he mortal blisses
But feeds upon the aerial kisses.”

সৌন্দৰ্য্যবোধ আৰু প্ৰকৃতিৰ উপাসনা 'ৰোমান্টিক' কাব্যসাহিত্যৰ ঘাই লক্ষণ। কিন্তু, পৰিবৰ্ত্তনশীল যুগৰ ন ন দৃষ্টিভঙ্গিত সৌন্দৰ্য্যবোধ আৰু প্ৰকৃতিৰ উপাসনায়ো ন ন ৰূপ লৈ আহিছে। 'ৰোমান্টিক' যুগৰ প্ৰকৃতিৰ বিশ্লেষণত প্ৰকৃতি আৰু মানৱাত্মাৰ মাজত এটা যোগসূত্ৰ স্থাপন হোৱাৰ লক্ষণ দেখা যায়। প্ৰাচীন সাহিত্যত প্ৰকৃতিৰ কোনো সুকীয়া অস্তিত্ব স্বীকৃত হোৱা নাছিল; প্ৰকৃতিজগতক তেতিয়া স্বতন্ত্ৰ সত্তা হিচাবে নহয়, পৌৰাণিক আখ্যানসমূহৰ পটভূমি (Background) হিচাবেহে লোৱা হৈছিল। ইয়াৰ উপৰিও প্ৰকৃতিৰ বুকুৰপৰা ৰূপশিখা বুটলি কাব্যসাহিত্যৰ অনঙ্গাৰ বঢ়োৱা হৈছিল, আৰু প্ৰকৃতি-জগতৰপৰা উপমা সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল।

অসমীয়া 'ৰোমান্টিক' কাব্য-সাহিত্যৰ যুগতো জড়জগতৰ প্ৰাণহীন পদাৰ্থৰ মাজত সজীৱতাৰ স্পন্দন তোলা হৈছিল, আৰু প্ৰকৃতি আৰু জীৱ-জগতৰ মাজত যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰা হৈছিল।

কবীচাৰী দাৰ্শনিক ৰুছ'ৰ এনেকুৱা মতবাদে পাশ্চাত্যৰ 'ৰোমান্টিক' সাহিত্যত এটা নতুন বিপ্লৱ আনে। ৰুছ'ৰ দাৰ্শনিক মতবাদে স্বীকাৰ কৰে যে, প্ৰকৃতিৰ সৃষ্ট শক্তি সহৃদয় প্ৰাণৰ স্পৰ্শত সজাগ হয়। এই মতবাদে সমগ্ৰ পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰাৰ লগে লগে ইংৰাজী সাহিত্যৰ ওপৰতো যথেষ্ট প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। সেই একে প্ৰভাৱেৰে প্ৰভাৱান্বিত হৈ যেতিয়া ইংৰাজী শিক্ষাই ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তীয় শিক্ষা-সংস্কৃতিক এটা ৰূপ দি দিলে, তেতিয়া সেই একে মতবাদৰ ছাঁ প্ৰান্তীয় কাব্য-সাহিত্যত পৰাটো অসম্ভৱ নহয়। অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য ভাৰতৰ এটা প্ৰান্তীয় ভাষা-সাহিত্য হোৱাত সেই একে চিন্তাধাৰাৰ অংশ অসমীয়া সাহিত্যেও গ্ৰহণ কৰিছে। জোনাকী-যুগেই অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ চিন্তাধাৰাৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ নতুন যুগ।

সত্যনাথ বৰা আধুনিক অসমীয়া গল্প-সাহিত্যৰ প্ৰতিষ্ঠাতা হলেও,

অসমীয়া প্ৰাকৃতিক কবিতাৰ ক্ৰমবিকাশৰ বুৰঞ্জীত তেওঁৰ এটা সুকীয়া স্থান আছে। তেওঁৰ 'বাঙা' কবিতাত প্ৰকৃতিৰ পৰিবেষ্টনত ভাবৰ সূক্ষ্ম স্পন্দন ভাগকৈয়ে পৰিস্ফুট হৈছে। ইংৰাজ কবি ওৱৰ্ড্‌চৱৰ্থৰ 'ডেক'ডিল্‌চ', 'দি বীপাৰ' প্ৰকৃতিগত সমজাতীয় কবিতা। সত্যনাথ বৰাৰ 'বাঙা' কবিতাত আমি পাওঁ, মানৱাত্মাৰ ওপৰত প্ৰকৃতি-জগতৰ এটা অনাবিল প্ৰভাৱ।—

“কি দেখিলোঁ হায় হায় ! এনেদো অপূৰ্ণ ঠাই

নহয় নাছিল আৰু এই জগতত !

দেখি মন মোহ গল

প্ৰাণ সুশীতল হ'ল,

বৰ তৃপ্তি পোৱা গল তাৰ দৰ্শনত।

* * * *

“ইচ্ছা হয় এই বনে

থাকিয়া একান্ত মনে

প্ৰকৃতিৰ সহ স্মৃথ কৰোঁ অকলৈ;

নিজৰাৰ থাম পানী,

তাত একো নাই হানি

পূৰ্বিম উদৰ মোৰ ফলমূল লই।”

জোনাকী-যুগৰ প্ৰথম ভাগত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ 'চনেট'ৰ কথা যদিও আমি উল্লেখ কৰি আহিছোঁ, সেই সময়ৰ কবিতাৰ ভিতৰত তেওঁৰ 'পুৱা' কবিতা লেখত লবলগীয়া। ইয়াত তেওঁৰ পোহৰ প্ৰত্যাশী অন্তৰক ছন্দেৰে প্ৰকট কৰিছে।—

“গহীন পূৰ্বতী নিশা নিতাল জগত

কতো নাই জোনাকৰ চিন ;

নিমাত বিশ্বৰ বাঁহী নিজম চৈতন্য

সুৰ ভুলা জীৱনৰ বীণ।

* * * *

“জোনাক জোনাক বুলি জীৱন বিচাৰি
আন্ধাৰত প্ৰকৃতি আতুৰ ;
জোনাক জীৱন খুজি ওপঙি ফুৰিছে
নিফুট আকুল এটি সুৰ ।”

ইংৰাজ কবি কীট্চৰ ‘গ্ৰীচিয়ান আৰ্ণ’ প্ৰাচীন ভাস্কৰ্য্যৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হোৱাৰ দৰে হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ ‘পুৱা’ কবিতায়ো জোনাকী-যুগত নতুন অকণোদয়ৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহত ‘বেলেড’ বা গীতি-সাহিত্যৰ প্ৰতিষ্ঠাতা হিচাবে চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ নাম আগেয়ে উল্লেখ কৰা হৈছে। জোনাকী-যুগৰ শেষ ভাগলৈকে চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাক দাৰ্শনিক কবি হিচাবেই জনা যায়।

পৰিবৰ্ত্তনশীল বহিৰ্জগতৰ বুকুত দিগন্তবিহীন প্ৰকৃতিৰ অপৰিবৰ্ত্তনীয় প্ৰবাহ এটা কবিয়ে উপলব্ধি কৰিছিল; ‘প্ৰকৃতি’ কবিতাৰ শেষৰ লানিত আগৰৱালাই লিখিছিল,—

“ক’ব কোন কিবা হ’ল,
চিন শ্মৃতি পমি গ’ল,
প্ৰকৃতি যে তেনেকৈয়ে ব’ল।”

জীৱনৰ উদ্দেশ্য, জীৱনৰ যাত্ৰা, জীৱনৰ শেষ, এই বহুশ্ৰমণ্ডিত বিষয়ৰ সত্যতা উদ্ঘাটন কৰাই আগৰৱালাৰ দাৰ্শনিক কাব্য-সাহিত্যৰ কেন্দ্ৰীয় বিষয়বস্তু আছিল। ‘বীণবৰাগী’ কবিতাত তেওঁৰ এই চিন্তাধাৰা পৰিলক্ষিত হৈছে;—

“দেখিছোঁ পৃথিবী স্বৰ্গতো অধিক
মানুহৰ নিজাপি ঘৰ,
মানুহেই দেৱ ইহ জগতৰ
মানুহেই পৰাংপৰ।”

এই সম্পৰ্কত বিখ্যাত দাৰ্শনিক কবি চণ্ডিদাসৰ কবিতা মনত পৰে,—

“সবাব উপৰি মানুহ সত্য
তাহাব উপৰি নাই।”

যদিও সৌন্দৰ্য্য সাধনাত চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা ইংৰাজ কবি কীট্চ নাইবা ফৰাচী দাৰ্শনিক বাস্কিনৰ দৰে আজীৱন ব্ৰতী নাছিল, তথাপিও তেওঁৰ কবিতাত সৌন্দৰ্য্যবোধৰ প্ৰমাণ আছে। তেওঁৰ কবিতাত পাৰ্থিব সৌন্দৰ্য্যৰ ক্ষণস্থায়িত্বৰ আভাস আছে। ৱাণ্টাৰ ডি লা মেগ্ৰাবে কোৱাৰ দৰে,—

“Beauty vanishes, beauty passes,
However rare, rare it be.”

সৌন্দৰ্য্যৰ এই অনুষ্ঠূপীয়া বোধকে তেওঁ তেওঁৰ কাব্য-সাহিত্যৰ আনন্দ কৰি লৈছিল।

অসমীয়া কবিতাত প্ৰথম অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দৰ প্ৰয়োগ কৰ্ত্তা হিচাবে আৰু কবি-প্ৰতিভালৈ চাই ভোলানাথ দাসক অসমীয়া সাহিত্যই পাহৰিব নোৱাৰে। সেই সময়ত অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যত ইংৰাজ কবি মিল্টন আৰু বঙ্গীয় কবি মধুসূদনৰ অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দৰ প্ৰভাৱ পৰা দেখা যায়। ভোলানাথ দাসৰ কবিতাত অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দৰ প্ৰয়োগ এই প্ৰভাৱৰ পৰিচায়ক। ‘বাসবসভা’ত তেওঁ লিখিছে;—

“নিস্তৰ্ক বাসব সভা। সভাতলে আজি
বসিছে ত্ৰিদিববাসী ত্ৰিদিবেশ সহ
বিমৰ্ষে নীৰৱ হুৱা; নাহি বাক্য মুখে;
কাষ্ঠ পুতলিকাগণ বাক্যহীন যথা।”

তেওঁৰ ভাষা বহু পৰিমাণে সংস্কৃতীয়া। যি হ’ক, বৰ্ত্তমান যুগৰ অসমীয়া কবিতাৰ ক্ৰমবিকাশত তেওঁৰ বৰঙনি এটা অপৰিহাৰ্য্য স্তৰ।

জোনাকী-যুগৰ কবিসকলৰ ভিতৰত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱায়ে তেওঁৰ অমৰ লেখনীৰে অকুৰন্ত প্ৰতিভাৰ চানেকি দি গৈছে। বৃটে'ন বিজয়ী জুলিয়াচ চিজাবে যেনেকৈ 'আহিলে, দেখিলে আৰু জয় কৰিলে', বেজবৰুৱায়ে অসমীয়া সাহিত্যক্ষেত্ৰত আহিলে, দেখিলে আৰু সকলোকে জয় কৰিলে। চিন্তাশীল বহুমুখী লেখক হিচাবে বেজবৰুৱাক অসমীয়া সাহিত্যৰ মেথিউ আৰ্নল্ড বুলিব পাৰি। অসমীয়া সাহিত্যত অনাবিল আৰু অজস্ৰ লেখনি-শক্তিসম্পন্ন লেখক হিচাবে বেজবৰুৱা অপ্ৰতিদ্বন্দ্বী। হাশু বদৰ খুনপাক বুলি ইংৰাজী সাহিত্যত চাৰ্লচ্ ডিকেন্চ্ যেনেকৈ 'ফাদাৰ্ অব্ দি ৰোমাণ্টিক্ নভেল্চ্' নামে প্ৰসিদ্ধ, তেনেকৈ অসমীয়া সাহিত্যতো বেজবৰুৱা 'বসৰাজ বেজবৰুৱা' বুলি জনাজাত। চাৰ্লচ্ লেম্ নাইবা শিশু-সাহিত্যিক জুৱান, কে, জেৰোমিৰ নিচিনা বিশ্ব-সাহিত্যত সুপৰিচিত 'হিউমাৰাচ' লেখকসকলৰ দৰে যদিও বেজবৰুৱাৰ সাহিত্যৰ হাশুৰস চোকা আৰু বিদ্ৰূপাত্মক (satiristic) আছিল, তথাপিও ইংৰাজী সাহিত্যৰ পোপ্ আদিৰ বিদ্ৰূপৰ বিবাক্ত কামোৰ ইয়াত নাছিল।

বেজবৰুৱাৰ প্ৰেমাশ্ৰবোধক কবিতাসমূহত ইংৰাজী সাহিত্যৰ 'এলিজাবেথান্' যুগৰ প্ৰভাৱ প্ৰতিফলিত হোৱা যেন অনুমান হয়। ছেক্‌চ্পীয়েৰৰ "Look like an innocent flower and be the serpent under it;" এই প্ৰসিদ্ধ কথাষাৰৰ সাৰমৰ্ম সম্পূৰ্ণ-ৰূপে উপলব্ধি কৰা যায়, বেজবৰুৱাৰ প্ৰেমাশ্ৰবোধক কবিতা 'প্ৰিয়তমাৰ সৌন্দৰ্য্য'ত। অন্তৰৰ সৌন্দৰ্য্য বা কলুষতাক বাহ্যিক ৰূপ-লাৱণ্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিয়েই অনুমান কৰিব নোৱাৰি। উজ্জল পোহৰৰ ৰূপত মতলীয়া হৈ ৰুবিং প্ৰেমিকেও জুইক সাৰটি ধৰে; কিন্তু সেই মুহূৰ্ত্তত তাৰ বিবেচনাত নপৰে জুইৰ ধ্বংসাত্মক চৰিত্ৰৰ কথা। বেজবৰুৱাই লিখিছিল,—

"কেলৈ লাগিছে সেন্দূৰীয়া গাল ?

ৰুবিং প্ৰেমিকৰ জুই।

কোৱা ভাতুৰীয়া ওঠৰ তলত

কৈটী সাপ থাকে শুই ॥"—কদমকলি।

বেজবৰুৱাই তেওঁৰ 'চুমা' কবিতাত প্ৰকাশ কৰিব গৈছে যে, মৰণশীল মানুহৰ ভাল পোৱাৰ প্ৰপীড়নত শান্তি বিচাৰি অকল ক্ষন্তেকৰ দৈহিক পৰশেই নহয়, প্ৰকৃতিৰ প্ৰত্যেক অঙ্গেই চুমাৰ অৰীয়াতে নিজৰ স্বৰূপ ব্যক্ত কৰে;—

"আকাশে বতাহে চুমাৰ বাতৰি

পানীয়ে পানীয়ে চুমা,—

আকাশ পাতাল চুমাৰ ভঁৰাল

সেউতী চুমাত ঘমা।"—কদমকলি।

তাকে দেখি অন্তৰৰ অব্যক্ত ভাবৰাশিৰ প্ৰকাশৰ কাৰণে কবিয়েও চুমাৰ প্ৰতি আগ্ৰহশীল হৈ উঠিছে;—

"চুমা থাই থাই কাৰো তত নাই

মই বা নেখাম কিয় ?"—কদমকলি।

যদিও ইংৰাজ কবি শ্বেলীৰ 'See the mountains kiss high heavens' কবিতাৰ মূল ভাব ইয়াত প্ৰতিফলিত হৈছে,—তথাপি বেজবৰুৱাৰ প্ৰেমৰ দৰ্শন (Philosophy of love) স্নকীয়াভাৱেই ইয়াত ফুটি ওলাইছে।

বেজবৰুৱাৰ 'ধনবৰ আৰু ৰতনী' আৰু 'ৰতনীৰ বেজাৰ' কবিতা দুটা অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যত 'বেলেড্' বা 'লিৰিক্' বুলিব পাৰি। এনেকুৱা কবিতাবোৰত প্ৰকাশ পায় জাৰ, জহ, বাৰিষাৰ মাজেদি মূৰৰ দাম মাটিত পেলাই দিনৰ দিনটো ৰাজহাড় ভগা পৰিশ্ৰম কৰা খেতিয়ক বা গাৰ্ভালীয়া চহাজীৱনৰ আবেগৰ এটা অক্ষুট গভীৰ ধ্বনি; সি সহজ,

সৰল, অথচ মৰ্মস্পৰ্শী। ইংৰাজী সাহিত্যত বাৰ্নচ্ৰ সেইবাবেই নাম ;
টেনিছনৰ কবিতাৰ সেইবাবেই ইমান আদৰ, গ্ৰেৰ “এলিজি” সেই কাৰণেই
চিৰ প্ৰসিদ্ধ।

জীৱনৰ বঙা জবা প্ৰেমৰ বেদীত উছৰ্গিও মানৱে প্ৰেমৰ উপাসনা
কৰে। বিশ্বকবি ববীন্দ্ৰনাথৰ ভাষাত—

“আশা দিয়ে ভাষা দিয়ে
তাহে ভালোবাসা দিয়ে
গঢ়ে তুলি মানসী প্ৰতিমা।”

যি প্ৰেমে প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ সুকীয়া অন্তিত্ব লোপ কৰি বিভিন্ন সত্তাৰ
বিভিন্ন আত্মাৰ মাজত ঐক্য স্থাপন কৰে, যি প্ৰেমে নিজৰ নিজস্ব বিলোপৰ
দ্বাৰা আত্মাক বন্ধা কৰিবলৈ বিচাৰে, সেইয়ে প্ৰকৃত প্ৰেম। পাৰস্তৰ
বিখ্যাত দাৰ্শনিক কবি, জালালুদ্দিন ৰুমিৰ কবিতাত প্ৰেমৰ এই চৰম
আদৰ্শ পৰিস্ফুট হৈছে। তেওঁৰ প্ৰেমৰ দৰ্শন,—

“There came one and knocked at the door of the
beloved. And a voice answered and said, “Who is
there?” The lover replied, “It is I.” “Go hence,”
returned the voice ; “there is no room within for thee
and me.” Then came the lover a second time and
knocked, and again the voice demanded, “Who is
there ?” He answered, “It is thou.” “Enter,” said
the voice, “for I am within.”

প্ৰকৃতিৰ পৰিবেষ্টনত প্ৰাণৰ স্পন্দন অতি সূক্ষ্ম হৈ উঠে। সেই
কাৰণেই কবিয়ে ধনবৰক লুইতৰ পটভূমিত আঁকিছে। ‘বেলেড’ নাইবা
‘লিৰিক’ কবিতাৰ বিশেষত্ব এইটোৱে।

বতনী অবিহনে ধনবৰে লুইতৰ দাঁতিত বিনাইছে,—

“বগাকৈ বগলি উৰে কেনে কৰি
পাখিতে পাখি লগাই ;
কাবেনো উৰিব ধনবৰ দুখীয়া
বতনী লগতে নাই।”

* * *

“বৰ লুইত বৈছে বুকুত লৈ খাগৰিব জাঁজি
বুকু উদং কৰি বতনী গলে মোৰ
কাকে লৈ বৈ যাম মই আজি ॥”

অৱশেষত অন্তৰৰ প্ৰবল শোকৰ কোৱাল গতিত ধনবৰে ধৈৰ্য
হেৰুৱাই লুইতৰ বুকুত সলিল সমাধিত জীৱনৰ পৰিসমাপ্তি আনে ; কৈ
দায় শেৰ কথাখাৰ,—

“বাগৈ বতনী নাহিবি নাহিবি
বিচাৰি নাহিবি মোক,
তোৰে ধনবৰ ভিকহৰ ভিকহ
পৃথিবীত থৈ যাব শোক।”

বেজবৰুৱাৰ জাতীয়বোধাত্মক কবিতাসমূহৰ ভিতৰত ‘আমাৰ
জন্মভূমি’, ‘মোৰ দেশ’, ‘বীণ বৰাগী’ আদিয়েই প্ৰধান। জীৱনৰ
ভালেখিনি কাল বিদেশত অতিবাহিত হোৱাৰ কাৰণে নিজ মাতৃভূমিৰ
প্ৰতি ভাল পোৱাৰ ভাব কবিৰ মনত অতি তীব্ৰ হৈ পৰিছে। ডাঃ
বলীকান্ত কাকতিয়ে তেখেতক স্কটলেণ্ড-দেশীয় কবি বাৰ্নচ্ৰ লগত
বিনাইছে। বাৰ্নচ্-এ কৈছিল,—“My heart is in Highland.”
সেইদৰে বেজবৰুৱায়ে তেখেতৰ শাৰীৰিক সত্তা বাহিৰত থাকিলেও,

তেখেতৰ মন প্ৰাণ সকলো অসমৰ বুকুতে আছিল। বেজবৰুৱাই তেখেতৰ শেষ বক্তৃতা কৈছিল, “বিদেশীয়ে চাৰিওফালৰ পৰা চেপি খুন্দা আনি অসমীয়া জাতিক আকাবত সৰু কৰিলেও জীৱনীশক্তি (vitality) থাকিলে অসমীয়া জাতি কেতিয়াও মৰিব নোৱাৰে।” সেই কাৰণেই অসমীয়া জাতিৰ এই জীৱনী শক্তিটো কেনেকৈ বৰ্তাই ৰাখিব পাৰি প্ৰতি মুহূৰ্ত্ততে বেজবৰুৱাৰ তাৰেই চেষ্টা আছিল। দেশৰ জীৱনীশক্তি দৃঢ় কৰি তুলিব লাগিলে জাতীয় জীৱনৰ সাধাৰণ ভালপোৱা কিছুমান উমৈহতীয়া কথাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি হব লাগিব; তেতিয়াহে সকলোৰে মন এটা জাতীয় ভাৱত অনুপ্ৰাণিত হব। বেজবৰুৱাই সেই কাৰণেই ‘আমাৰ জন্মভূমি’ত লিখিছে,—

“ক’ত আছে এনে মিৰি নাচ

ক’ত এনে বিহু,

ক’ত পাবা জগা গাইব

এনেকুৱা কেহু?”

*

*

*

“নুহঁতৰ দৰে বৰ নৈ ক’ত আছে কোৱা,

যুৰি অহা বসুমতী তথাপি নোপোৱা।”

বেজবৰুৱাৰ ‘মোৰ দেশ’ অসমৰ জাতীয় সঙ্গীত। গ্ৰেট ব্ৰিটে’নৰ জাতীয় সঙ্গীত “Rule Britannia, Britons never will be slaves,” আয়ৰলণ্ডৰ জাতীয় সঙ্গীত, “Unity, teach us how to die”, ভাৰতৰ জাতীয় সঙ্গীত ‘বন্দে মাতৰম্’, ‘জন-গণ-মন’ ইত্যাদিৰ দৰে একেই স্বদেশ প্ৰেমৰ অনুপ্ৰেৰণা দিয়ে “অ’ মোৰ আপোনাৰ দেশ”—এ জাতিৰ একতা, বল, পৰাক্ৰম, অনুভূতিৰ স্পন্দন, সুবৰ সময়, জাতিৰ বিশিষ্টতা, এই

সকলোখিনি নিহিত থাকে জাতীয় সঙ্গীতত। ‘মোৰ দেশ’ গীতত বেজবৰুৱাই অসমৰ সুৰীয়া আৰু সুৱদী মাতৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছে। জাতিৰ মূল হৈছে ভাষা; আধুনিক যুগত অসমীয়া, বঙালী, উৰীয়া আদি ভাৰতৰ বিভিন্ন জাতিসমূহে নিজৰ স্বতন্ত্ৰতা ৰক্ষা কৰি জীয়াই থকাৰ মূলতে হৈছে নিজৰ সুকীয়া ভাষা। ভাষাৰ বাহন ভাষা ধিমনেই মাৰ্জিত হয় আৰু বহুল প্ৰসাৰিত হয়, জাতিৰ সংস্কৃতি আৰু সাধনাৰ প্ৰসাৰ ধিমনেই বৃদ্ধি পায়। সেই কাৰণেই বেজবৰুৱাই লিখিছিল,—

“অ’ মোৰ সুৰীয়া মাত!

অসমৰ সুৱদী মাত!

পৃথিৱীৰ কতো

বিচাৰি জনমটো

নোপোৱা কৰিলেও পাত।”

‘বীণ বৰাগী’ কবিতাত প্ৰাচীন আলুকালা আৰু চকুলো ওলাই অহা শোকৰ কাহিনী শুনিবলৈ কবিতাৰ মন যোৱা নাই;—

“যদিহে গাইছ বদন ফুকনে

কেনেকৈ আনিলে মান?

কেনেকৈ মৰানে আসাম ধ্বংসিলে

যদিহে গাইছ গান!

*

*

*

“বিবাদ বাতৰি কতনো শুনিবি

মনৰ তৰলি নাই

কাবোঁকৈ মাতিছোঁ। বৰাগী ককাই ঐ

বীণে যেন নিবিনায়।”

কিন্তু, কবিৰ অন্তৰ আনন্দত উঠলি উঠে, যেতিয়া অসমৰ গৌৰৱপূৰ্ণ ইতিহাসৰ ছবিবোৰ তেওঁৰ মনত জাগে।

“শঙ্কৰ মাধৱ কন্দলি সকলে
কি কৰিলে বীণ ক’!
ৰুদ্ৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱে
কি কৰিলে বীণ ক! কিয় ব?
বৰদৈ চিলাহেন চিলাৰায় দেৱানে
নবনাৰায়ণ বজা;
কি কীৰ্ত্তি ৰাখিলে গা ঐ বৰাগী
বজা আৰু বাৰ বজা।”

বেজবৰুৱাৰ ই এটা সবল আশাবাদিতা (Robust optimism)।

বেজবৰুৱাৰ হাত্ৰবসায়ক কবিতাসমূহৰ ভিতৰত ‘ধোঁৱাখোঁৱা’, ‘ছয় ধাতুৰ ডাক’, ‘চালনী আৰু বেজী’, ‘পকাচুলি’ আদিয়েই প্ৰধান। ধোঁৱাখোঁৱা অসমীয়া সমাজৰ এটা অপৰিহাৰ্য্য সম্পদ; ধোঁৱাখোঁৱাকৈ কেন্দ্ৰ কৰি আমাৰ সমাজ গঢ়ি উঠে। অসমীয়া সমাজৰ আলাপ আলোচনা ধোঁৱাখোঁৱাৰ ধোঁৱাৰ নিচিনা খন্তেকৰ কাৰণে গভীৰ হৈ উঠে আৰু খন্তেকতে পাতলহৈ উৰি যায়।

“নলি লগোৱা ধোঁৱাখোঁৱা
কৰি দে ঐ কোঁৱা মোৱা
টোবোক ভৈৰৱ নাদে বিশ্বজগত কপোৱাই।”

‘চালনী আৰু বেজী’ কবিতাত অসমীয়া সমাজৰ দুৰ্বলতাক উপলুঙা কৰি কবিয়ে লিখিছে,—

“সাজ লাগিলে শুকান ওঠ ফটিকাৰে তিতে
পুৱা হলে সন্ধ্যা পূজাৰ ভোট ভোটনি উঠে।”

এনেকৈ সমাজৰ চকুৰ আগত দাপোন ধৰি সমাজৰ জোৰা তালিমৰা হাঁহিয়াতৰ বহুৱালি-কপটো দেখুৱাই নিজৰ চকুত নিজকেই হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ কৰি সেই জোৰাতালি দূৰ কৰি নিজক সুঠাম আৰু সুশ্ৰী কৰি তুলিবলৈ উদগনি দিয়াই বেজবৰুৱাৰ বিদ্ৰূপৰ মহৎ উদ্দেশ্য আছিল।

বেজবৰুৱাই তেখেতৰ “বাহী” প্ৰতিষ্ঠা কৰি, অসমীয়া সাহিত্যৰ লগে লগে অসমীয়া কবিতাৰ আধুনিক প্ৰবাহ এটাৰ নেতৃত্ব কৰিছিল।

চতুৰ্থ অধ্যায় বৰ্ত্তমান যুগ (দ্বিতীয় খণ্ড)

জোনাকী-যুগৰ অগ্ৰতম কবি যতীন্দ্ৰনাথ ছৱৰা ; আধুনিক অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰতি তেখেতৰ দান বাউতি যুগীয়া ।

বিফলতাত পৰাণ ভাগি বোৱা ক্ষীণ স্মৃতি এটা ছৱৰা কাব্যৰ মূলীভূত ভাব যেন লাগে । কিন্তু, আন হাতে দেখা যায়, যেনেকৈ মহাকবি ডাণ্টেয়ে বিৰেটীচৰ বুকুত, পেট্ৰাৰ্কে ল'ৰাৰ বুকুত, মাইকে'ল এঞ্জেলোৱে ভিউৰীয়া কলোনাৰ বুকুত, আৰু দাৰ্শনিক চণ্ডীদাসে বামীৰ বুকুত নিজৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি দেখি নিজক সমৰ্পন কৰি দিছিল,—শাৰীৰিক সন্তান ব্যৱধান দূৰীভূত কৰি তুলিছিল, তেনেকৈ ছৱৰা দেৱেও কোনো প্ৰেয়সীৰ বুকুত নিজক বিলীন কৰি দিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছিল । কোনোৱে আকৌ কয় যে, তেখেতৰ 'তোমালৈ' কবিতাত যি ভাব পৰিস্ফুট হৈছে তাৰ পৰা অনুমান হয় যে, তেওঁৰ সকলো কাব্যৰ চৰম লক্ষ্য হৈছে "কবিতা কুঁৱৰী" । ছৱৰাৰ 'তোমালৈ' কবিতাটো যদিও ইংৰাজ কবি শ্বেলীৰ 'Lines to an Valerian Air' বোলা কবিতাটোৰ ভাঙনি, তথাপিও কবিৰ মৌলিকতা আৰু ব্যক্তিগত জীৱনৰ প্ৰতিচ্ছবি ইয়াত পূৰ্ণৰূপে প্ৰতিকলিত হৈছে ।

“প্ৰাণ মোৰ পৰিছে ভাগৰি
আথে বেথে তুলি লোৱা মোক
শেষ হ'ক তোমাৰ কোলাতে
জীৱনৰ যত দুখ শোক ।”

* * *

“মাৰ বক তোমাৰ বুকুতে
অন্তহীন স্মৃতি বিবাদৰ ;
হাঁহি মুখে মাগিলো মৰণ
তুমি মোৰ প্ৰতিমা প্ৰাণৰ ।”

১৯শ শতিকাৰ ইংলণ্ডত, সামাজিক অন্তৰ্বিদ্বেষে সমাজৰ বক্ষণশীলতাৰ ওপৰত আঘাত কৰাত মেথিউ আৰ্নল্ড আদি কবি সকলৰ কবিতাত এটা নৈবাগ্ধৰ ভাব প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা গৈছিল । কিন্তু ছৱৰা কাব্যৰ এই নৈবাগ্ধৰ ভাব তেখেতৰ তীব্ৰ অনুভূতিশীলতাৰ পৰাহে প্ৰকাশ পোৱা ।

ছৱৰাদেৱৰ অনুবাদ প্ৰতিভাও প্ৰশংসনীয় । ওমৰ খৈয়ামৰ ভাঙনিত অনপো তাবতম্য নোহোৱাকৈ কাব্যৰ মূল ভাব প্ৰকাশ কৰিব পৰাত তেখেতৰ কৃতিত্বৰ প্ৰকাশ পাইছে । খৈয়ামৰ “কৱায়েত”ৰ ইংৰাজী অনুবাদ,—

“Ah my Beloved, fill the cup that clears
To-day of past Regrets and future Tears—
To-morrow ?—why, To-morrow I may be
Myself with Yesterday's seven Thousand years.”

কবি ছৱৰাই নিজ প্ৰতিভাৰ গুণত সৰল অথচ কবিতাৰ মাধুৰ্য্যৰ মাজেদি ভাঙনি কৰি দেখুৱাইছে,—

“ধৰা প্ৰিয়তম পানৰ পিয়লা জীৱন যদিবা ভৰাই দিয়া
অতীত, ভবিষ্য, শোক দুখ ভয় আজিৰ ভাবনা উটাই নিয়া ;
আজিয়েই দিয়া, কাইলৈ কিয়, কোনে জানে কালি মোৰ কি হব ?
হাজাৰ হাজাৰ বছৰ বিয়পা হয়তো অতীতে সামৰি থব ।”

“জোনাকীৰ” অৱসান অহাৰ লগে লগে “বাহী” আৰু “মিলন”এ অসমীয়া কবিতা প্ৰচাৰৰ নেতৃত্ব কৰিছিল । বেজবৰুৱা আৰু ছৱৰা দেৱৰ সবহ বৰঙনি ইয়াত পোৱা যায় ।

বসুনাথ চৌধাৰী, প্ৰকৃতি-কবি বা বিহগী কবি। ভাবৰ প্ৰাচুৰ্য্য, কবিতাৰ মাধুৰ্য্য আৰু প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য্যৰ সমাবেশেই অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰতি তেখেতৰ কবিতা-ৰচনাৰ অনাবিল দান। তেখেতৰ কবিতা-ভক্তি পোৱা যায় ইংৰাজ কবি ওৱ্ডচৰ্থৰ ভাব,—

“To me the meanest flower that blows can give
Thoughts that do often lie too deep for tears.”

‘দহিকতৰা’ কবিতাত চৌধাৰীদেৱে লিখিছে,—

“পল্লৱে পল্লৱে ভৰি উঠে গীতি ছন্দ ;

কিবা অপকপ দৃশ্য

উদ্বেলিত মহা বিশ্ব

স্বৰগৰ-পৰা আনি অমৃতৰ ভাণ্ড

ঢালি দিছে মৰতত প্ৰেম মকৰন্দ।”

দহিকতৰা এটা সাধাৰণ চৰাই ; কিন্তু তাতেই কবিৱে আৰোপ কৰিছে গ্ৰীকদেবতা প্ৰমেথিয়াছৰ স্বৰ্গৰ পৰা জ্ঞানৰ আৱিৰ্ভাৱ আনি মৰতৰ প্ৰতিমা সকলক সজীৱিত কৰি তোলাৰ সাদৃশ্য।

ওৱ্ডচৰ্থৰ “The still, sad music of humanity”ৰ পূৰ্ণ আভাষ পোৱা যায় চৌধাৰীদেৱৰ কবিতাসমূহত। তেখেতৰ ভাব-ৰাজ্যৰ কেন্দ্ৰীয় ভাব উপলব্ধি কৰিবলৈ,—তেখেতৰ ৰচিত ‘ফুলশৰ্যা’ কবিতাটোৱে উপযুক্ত সঁচাৰ-কাঠি যেন অনুমান হয়। কবিৰ জীৱনত দেখা যায় দৈন্তৰ এটা হুমুনিয়াহ ; জাগতিক ব্যস্ততাত ক্লান্ত হৈ উঠা এটা নিশ্বাস। কবিৱে পাৰ্থিৱ বাস্তৱতা ত্যাগ কৰি কোনো অসীমৰ ফালে যাব খোজে। ‘ফুলশৰ্যা’ কবিতাৰ শেষত লিখিছে—

“জলিছে দূৰত সউ প্ৰলয়ৰ শিখা,
ধৰিছে কি ৰূপ বিতোপন !

সেয়ে মোৰ ফুলশৰ্যা বন্ধ কমলৰ
নম তাতে অনন্ত শৱন।”

বসুনাথ চৌধাৰীৰ কাব্যগ্ৰন্থ “কাৰবানা”ত ভোলানাথ দাসৰ দৰে, অমিত্ৰাক্ষৰত বন্দীৰ প্ৰভাব নাথাকিলেও, ঘটনাৰ মূল বস্তু আৰবীয় উপাখ্যানৰ পৰা লোৱা হেতু আৰবীয় সামাজিক ৰীতি আৰু শব্দৰ প্ৰভাব বহুত ঠাইত পোৱা যায়।

“বাহী” আৰু “মিলন”ৰ সমসাময়িক যুগতে অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰীৰ “চেতনাই” অসমীয়া আধুনিক কবিতাৰ নেতৃত্ব কৰিছিল। ৰায়চৌধুৰীৰ বিভিন্ন গুণ কবিতাৰ কথা বাদ দিলেও তেখেতৰ কাব্যগ্ৰন্থ “তুমি”ৰ মাজেদি তেখেতৰ দাৰ্শনিক মতবাদৰ সম্পূৰ্ণ বিকাশ পাইছে। ডাঃ বাণীকান্ত কাকতিৰ মতে, “সাঁতোটা ৰশ্মিৰ সমষ্টিত সূৰ্য্যৰ সকলো পোহৰ প্ৰকাশ হোৱাৰ দৰে “তুমি” কাব্যৰ সাঁতোটা ছেদত কবিৰ কল্পিত বিশ্বনাথৰ বিশ্বসৌন্দৰ্য্যৰ সাঁতোটা কলা প্ৰকাশ হৈছে।” ৰায়চৌধুৰীয়ে কাব্যখনক সাঁতোটা ছেদত ভগাই প্ৰত্যেক ছেদৰ ভিতৰেদি বিশ্বনাথৰ পৰিকল্পিত ৰূপ উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। ওমৰ খৈয়ামে বিশ্বৰ বহুত উদ্ঘাটন কৰিব নোৱাৰি অকস্মাৎ অসহায় অনুভৱ কৰি কৈ উঠিছে—

“There was a door to which

I found no key

There was a veil past which

I could not see.”

ৰায়চৌধুৰীয়ে বিভিন্ন ছেদৰ মাজেদি বহুতৰ কুঁৱলি ভেদ কৰি সত্য যুদ্ধৰ অন্বেষণৰ কাৰণে সঁচাৰ-কাঠি বিচাৰিছে—বিশ্বপিতাৰ প্ৰকৃত ৰূপ উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে।

প্ৰথম ছন্দত কবিয়ে ডেকা প্ৰেমিকৰ চকুৰে 'তুমি' ৰূপ ভগবানত
প্ৰেমিকাৰ সকলো সৌন্দৰ্য্যৰ সমাবেশ দেখিলে ;—

“তুমি মিলনৰ প্ৰথমতে
লাজুকীৰ কপি উঠা বুক
তুমি স্তম্ভবীৰে স্তম্ভৰত
মিলনত তৃপ্তিহীন 'স্বপ্ন'।

দ্বিতীয় ছন্দত কবিয়ে মঙ্গলময় মাতৃস্নেহ; পত্নীস্নেহ, ভাই-ভনীৰ স্নেহৰ
মাজেদি “তুমি”ত ভগৱানৰ ৰূপ উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে ;—

“তুমি ভাই ভনী মিলি কৰা
ফুলনিত সবল ধেমালি ;
তুমি হিৱাই হিৱাই বন্ধা
নিছিগা প্ৰেমৰ ডোলডালি।”

কিন্তু কবিৰ সকলো প্ৰয়াস লুকাই আছিল বাসনাৰ আঁৰত। ভগৱান
আছিল বাসনাৰ সিপাৰত। বাসনাই কবি আৰু ভগৱানৰ মিলনৰ প্ৰধান
অস্ত্ৰাৱ আছিল। কবিয়ে উপলব্ধি কৰিলে,—

“নিজক বিলাই দিব
তাতেহে নিজক পাব
নিজক দিলেহে এৰি
প্ৰাণৰ আপোন হব
সকলো বিশ্বত।”

কামনাৰ বিলোপেই আত্মোপলব্ধিৰ এক মাথোন উপায়। গীতাৰ মতে
এয়েই নিষ্কাম, বুদ্ধৰ মতে এয়েই নিৰ্কাণ, Italian সকলৰ মতে এয়েই
'Dole de neinte'. কাব্যৰ শেষৰ ছন্দত কবিয়ে আত্মপ্ৰসাদত কৈ
উঠিছে,—

“আজি মোৰ সাধনা ফুলনি
কাৰ কিনো পাই উদগনি
পোহৰাই মহা বিশ্বখনি
উনাহেৰে হাঁহিছে।

* * *

“হাবাথুৰি খালো বহুদিন
লুকু প্ৰাণ দিনে দিনে খীণ ;
মঙ্গলৰ আশীৰ্বাদ হীন
কামনাৰ ৰোগত।”

বহুস্তৰ সমাধানত আত্মাৰ অনুশোচনাত ওমৰ থৈয়ামেও কৈছিল,—

“Indeed the Idols I have
loved so long
Have done my credit in
Men's eye much wrong.”

কাব্যৰ বাহিৰেও ‘তন্দ্ৰাভঙ্গ’ নামৰ গুপ্ত কবিতাটোত ৰায়চৌধুৰীৰ চিন্তাৰ
যেন পৰিসমাপ্তি হৈছে, আৰু শেষ বাৰৰ কাৰণে শকাহ পাইছে যেন
লাগে ;—

“আজি তন্দ্ৰা টুটল
বাগি ভাগিল
বাণীক আগত পালোঁ

ইবাৰ ওঠত নহয় পদত অমৰ সূৰা পিলোঁ।”

“বাহী”, ‘মিলন’ আৰু “চেতনাৰ” শেষৰ যুগত অসহযোগ আন্দোলনৰ
ঢল বৈছিল ; সেই কাৰণেই সেই কালত কোনো কোনো কবিৰ জীৱনত
জাতীয় আন্দোলনৰ উদ্দীপনাৰ প্ৰভাৱ প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা গৈছিল।

বাৰচৌধুৰীৰ কবিতাৰো মানবীৰ দৰ্শনৰ ভাবাবেগৰ পৰা আঁতৰি আহি
এটা স্বদেশগত অনুপ্ৰেৰণাৰ ৰূপ ললে ; তেখেতে আকৌ লিখিলে,—

“ই যে মহামানবতা মুৰ্ছিত হোৱা ঘোৰ অপমান
ই যে উৎপীড়নৰ ঘৃণিত গৰু গুৰি কৰা অভিমান ।
ই যে সুপ্ত জীৱন চকোৱা জগোৱা গুৰু গম্ভীৰ তান,
ই যে মানৱৰ অধিকাৰ হেতু শৃঙ্খল অভিমান ॥”

বাৰচৌধুৰীৰ লগতে প্ৰায় একেই ভাবৰ কবিতাৰ সৃষ্টি আমি দেখিবলৈ
পাওঁ নলিনী দেবীৰ কাব্য প্ৰয়াসত । নলিনী দেবীৰ কবিতাত কোনো
বিদেশী কবিতাৰ প্ৰভাৱ পৰা নাই । তেওঁৰ কাব্যৰ কেন্দ্ৰীয় ভাব ব্যক্তিগত
প্ৰাণৰ স্পন্দন আৰু বহুত্ববাদৰ প্ৰকাশ । ‘শেষ অৰ্ঘ্য’ কবিতাত বিশ্বনাথকে
সম্বোধন কৰি কৈছে,—

“ধীৰে ধীৰে জীৱনৰ
বস্তু গছি আহিছে নুমাই
ধূপ দীপ পুৰি গ’ল,
ব্যৰ্থতাৰ সোৱত বিলাই ।

* * *

“ৰচিম হোমৰ বেদী
চিৰ শেষ শ্মশান চিতাত
নিবেদিত অৰ্ঘ্য মোৰ
পূৰ্ণ হব হে পূৰ্ণ ! তোমাত ।”

নলিনী কাব্যৰ বহুত্ববাদী ভাবমাৰ্গৰ ‘পৰম তৃষ্ণা’ কবিতাটোৱেই প্ৰকৃত
প্ৰতীক যেন লাগে । জীৱনৰ বহুত্বৰ প্ৰকৃত দাৰ্শনিক তথ্য ইয়াৰ
মাজেদি প্ৰকাশ পাইছে ;—

“ভোগতেই মানুহৰ
তৃপ্তি পলোৱা হলে
বাসনাও নোৱাৰে থাকিব ।
মানুহৰ আত্মাৰ
চৰম সমাধি হলে
জীৱন মৰণো নাথাকিব ।”

—সন্ধিয়াৰ সূৰ ।

বহুত্ববাদৰ মূল কথা হৈছে ভগৱান আৰু ভক্তৰ ইহ জনমত সাক্ষাতৰ
অভাৱ । বহুত্বৰ কুঁৱলিৰ মাজেদি ঈশ্বৰৰ সম্বন্ধ বিচাৰি ঈশ্বৰক নাপাই
দূৰৰ পৰাই কল্পনা কৰাৰ যি এটা তৃপ্তি তাতেই বহুত্ববাদৰ তত্ত্ব ।

অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ এই বহুত্ববাদৰ যুগত পাৰ্বতিপ্ৰসাদ
বৰুৱাৰো ঠিক একে আদৰ্শকে তেখেতৰ “বীণ বৰাগী” কবিতাৰ মাজেদি
ভাঙি ধৰিছে—

“কত সন্ধানী জেউতি বিচাৰি ফুৰে সংশয় ছেদি
কত বহুত্ব বনাই ফুৰিছে ছাঁ জুই খেদি খেদি ।”
বহুত্বৰ উদঘাটনতে জীৱন পাত কৰি অৱশেষত কবিয়ে কৈ উঠিছে,—

“বীণ বৰাগীৰ জীৱন শেষত
বীণৰ প্ৰাণটি পাব
হয়তো সপোন সাম্ফল হব
মায়াৰ কুঁৱলী যাব ।”

পূৰ্বৰ কবিসকলৰ ভিতৰত দেশপ্ৰেমাত্মক ভাব বেজবৰুৱাৰ কবিতাত
প্ৰতিফলিত হৈছিল যদিও, কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্যৰ কবিতাৰ মাজেদিহে
পাঁচৰ যুগত ই প্ৰকৃতৰূপে প্ৰৱাহমান হৈছিল । বেজবৰুৱাৰ ভাব
আছিল,—“আমাৰ দেশ চহকী, আমাৰ দেশতেই সকলো আছে ;
আমাৰ দেশৰ অতীত স্মৃতিৰ কাহিনীয়েই আমাৰ গৌৰৱ ।” কিন্তু

কমলাকান্তৰ দেশপ্ৰেমাত্মক কবিতাই দেখুৱায় যে, “ভাতোকৈ আমি বেচি
গোবৰৰ পাত্ৰ হ'ব পাৰিম, যদি দেশৰ চহা অৱস্থাক সংস্কাৰৰ মাজেদি
উন্নত কৰি তুলিব পাৰোঁ।” ‘জাতীয় গোবৰ’ কবিতাত তেখেতে
লিখিছিল,—

“কত পৰিশ্ৰম কৰি কবিজন

সাজিলে মোবাহ কেবল বৃথাই,

আজি অসমৰ ডেকাৰ মাজত

বিচাৰি তাক থাওঁতা নাই।

শঙ্কৰ দেৱৰ দেখো জীৱনৰ

চৰিত্ৰ কেৱল ভকতত সীমা,

চৈতন্য জীৱন জগত ঘোষণা

শ্মশানতে নৱ শঙ্কৰ মহিমা।

মাদেউ এক সু-কবি প্ৰধান

অসম দেশত জন্মি নষ্টনাম।”

ইয়াত বাহিৰেও শৈলধৰ ৰাজখোৱাৰ ‘পাষণ প্ৰতিমা’, ডিম্বেশ্বৰ
নেওগৰ ‘শাপমুক্তা’ আৰু বিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ‘অগীয়াঠুটাৰ বীৰ’ কবিতা
কেইটাৰ মাজেদি দেশপ্ৰেমাত্মক ভাবত ঐতিহাসিক পটভূমিৰ সন্মুখত
অসমৰ প্ৰাচীন গোবৰপূৰ্ণ বীৰত্বৰ কথা প্ৰকাশ কৰা হৈছে।

গণেশচন্দ্ৰ গগৈৰ দিনত অসমীয়া আধুনিক কবিতাত প্ৰেমৰ উন্মাদনা
চৰম সীমা পায়গৈ। যদিও গগৈৰ কবিতা সমূহত ব্যক্তিগত জীৱনৰ
বাৰ্থ প্ৰেমৰ হা-হুতাশ প্ৰকাশ পাইছে, তথাপি ই অসমীয়া কাব্য-জগতত
এটা বহুমূলীয়া বৰঙনি। ইংৰাজ কবি কীট্চৰ শোকপূৰ্ণ জীৱনৰ কাহিনী
গগৈ গগৈৰ জীৱনত পোৱা যায়।

ডেকা ইংৰাজ কবি কীট্চৰ অনাহুত যৌবনৰ হিলোলে কবিক ইংৰাজ
যুৱতী ফেণী ব্ৰাউনৰ প্ৰণয় পাশত আবদ্ধ কৰে। জীৱনৰ প্ৰথম প্ৰেম

নিবেদন কৰে কীট্চে কেনী ব্ৰাউনৰ ওচৰত ; যুৱতীয়ে প্ৰেম প্ৰত্যাখ্যান
কৰে। বিফলতাত কবিৰ হিৰা ভাগে, আৰু কল্প শৰীৰ আকৌ ক্ষীণ
আৰু দুৰ্ব্বল হ'বলৈ ধৰে। ভগা বুকু হেচি ধৰি কবিতা লিখি যায় ;—
অসীমৰ নাইট্‌ইডেল চৰাটোৰ লগত সুবাদেবীৰ আশ্ৰয়ত এই ব্যথাভৰা
ধৰণীৰ পৰা উৰি যাব খোজে ;—

“That I might drink

And leave the world unseen

And with thee fade away into the
forest deem.”

ববীন্দ্ৰনাথৰ কবিতায়ো কয়,—

“প্ৰেমৰ আনন্দ থাকে শুধু স্বপ্নৰূপে,

প্ৰেমৰ বেদনা থাকে সমস্ত জীৱন।”

এই ভাব পূৰ্ণৰূপে প্ৰতিফলিত হৈছে গগৈ গগৈৰ জীৱনত। জীৱনৰ
শৰিতাবে চাকি জলাই মাৰুহে প্ৰেমৰ উপাসনা কৰে ; কিন্তু উপাসনাৰ
পাচতো বিফলতাত পৰাণ ভাগি যোৱা ককণ সুৰ শুনিবলৈ পোৱা যায়।
‘পাপৰিৰ স্বপ্ন’ত গগৈয়ে লিখিছিল,—

“মৰতৰ দেবালী হই তুমি উপজিলা,

দেবতাকো আদি পূজা নকৰিলা আগ ;

সেইহে কি জানি তুমি মোৰ অৰ্ঘ্যউপচাৰ

মোৰ প্ৰেম নৈবেদ্যৰ নললাহি ভাগ।”

মিলনৰ পথত বেতিয়া আঁৰকাপোৰ পৰিল কবিয়ে আন কবিতাত
লিখিছে,—

“সেই সুৰ শেষ হ’ল সেই বীণা ভাগি গ’ল,

থাকিল এডালি তাৰে চিগা ভগা তাৰ।”

গগৈদেৱৰ ৰচিত “পাপৰি” ১৯৩৫ চনত প্ৰকাশ হয়। “পাপৰি”

তেখেতৰ জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰ ; তেখেতৰ আহত বুকুৰ তপত তেজৰ চেকা।
মৰণ শয্যাত বোগাগ্ৰস্ত জীৰ্ণ বুকুক চেপি ধৰি তেখেতে শেষ
কবিতা লিখে,—

“নাছানিলোঁ আগেই মৰমে দহিব পাৰে বুলি

চেনেহেও হানে শেল বুকু ভেদি যায় ;

ভাল পাওঁ বুলি কই তেজ যদি পিব পাৰে,

তেনেকুৱা ভালপোৱা কেইজনে পায় ?”

প্ৰেমপূৰ্ণ জীৱনৰ বিবহৰ ভৰস্বৰ্ণতি বোৱাৰ আগেয়ে গগৈদেৱে
দেশপ্ৰেমাত্মক কবিতা কিছুমান ৰচি যায়। তাৰ ভিতৰত ‘জয়া’, ‘কৰ্মবীৰ’,
‘শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ’ আৰু ‘ত্ৰয়োদশ শতিকাত সোণৰ অসম’-এই উল্লেখ কৰিব
লগীয়া। ‘ত্ৰয়োদশ শতিকাত সোণৰ অসম’ প্ৰকৃততে অসমীয়া কবিতাৰ
ভিতৰত এটা মনোৰম কবিতা। অসমৰ গোবৰময় অতীত আৰু
পৰাধীনতাৰ মূছ বন্ধনত কলাঘুমটিত থকা প্ৰাচীন সমাজখনৰ ৰূপ এই
কবিতাত ফুটি উঠিছে ;—

“ইয়াতেই এদিন ৰহি ৰজা গদাধৰে

প্ৰাণৰ পুতলি এৰি বাঘৰ চোঙ্গত

অসমৰ ভাগ্য-ৰেখা কৰিলে গণনা

নগাক আপোন কৰি নগাৰ চাঙ্গত।

* * *

“অসম যুবক উঠা লাচিত তেজ্জৰে

আইৰ কাৰণে কৰা ক্ষুদ্ৰ স্বাৰ্থ ত্যাগ

‘স্বদেশ ডাঙৰ মোৰ নহয় মোমাই’

এইয়ে হ’ক মূলমন্ত্ৰ-এইয়ে যজ্ঞ যাগ।” ইত্যাদি।

কবি ৰবীন্দ্ৰনাথৰ মতে “Love has an endless mystery, for
it has nothing else to explain it ;” কিন্তু এই মতবাদকো

উপেক্ষা কৰা দেখা যায়, :আন এজন প্ৰেমিক কবি দেৱকান্ত বৰুৱাই।
বৰুৱাদেৱে প্ৰেমৰ কবিতাৰ মাজত চিন্তাধাৰাৰ এটা নতুন বিপ্লব আনিলে।
গণেশ গগৈ আৰু দেৱকান্ত বৰুৱা, দুয়ো অসমীয়া কবিতা-ক্ষেত্ৰত অনাবিল
প্ৰেমৰ কবি। কিন্তু, পাৰ্থক্য এইখিনিতে, গণেশ গগৈয়ে প্ৰেম নাইবা
ভাগপোৱাৰ ক্ষণিক সম্ভোগৰ পাচতেই বিবহৰ তিক্ততা নিজৰ জীৱনত
কাঙ্ক্ষ পাতি লৈছিল, আনহাতে দেৱকান্ত বৰুৱাই চিন্তাধাৰাৰ সোঁত পৰিবৰ্ত্তন
কৰি ‘Love is blind’ কথাৰাৰৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰিছে। আজিৰ
যুগ, চিন্তা আৰু যুক্তিৰ যুগ। ক্ষণিকৰ সৌন্দৰ্য্যত মোহ গৈ কাঁইটীয়া
সৌন্দৰ্য্যক সাৰটি ধৰাটো মানৱতাৰ ফালৰ পৰা অমার্জ্জনীয়। ইংৰাজী-
নাট্য সাহিত্যত বাণাৰ্ড শ্বই চিন্তাধাৰাৰ এটা নতুন সোঁত প্ৰবৰ্ত্তন
কৰোৱাৰ দৰে অসমীয়া প্ৰেমৰ কবিতাতো দেৱকান্ত বৰুৱাই এটা
নতুন দৃষ্টিভঙ্গি প্ৰবৰ্ত্তন কৰালে। বৰুৱাদেৱৰ ‘অপ্ৰকাশ’ কবিতাৰ
আবস্থাগিতে তেখেতৰ ব্যক্তিগত দৃষ্টিভঙ্গিৰ অভিব্যক্তি পূৰ্ণৰূপে দেখা
যায় ;—

“মোৰ বাবে নেগাঁঠিবা মালা, মোৰ কথা শুনা, কৰো বাবে

মালা নেগাঁঠিবা

অন্তৰৰ অনন্ত কবিতা ক্ষণ্তকীয়া ফুলৰ ভাষাৰে

কি দৰে লিখিবা ?”

‘পৃথিৱী’ কবিতাত বৰুৱাই লিখিছে ;—

“পছমৰ পাহি সৰে, বসন্ত লেবেলি পৰে

মাৰ যায় তৰা

হাঁহি আৰু মৰণৰ অপূৰ্ণ অভাৱে দীপ্তা

এই বস্তুন্ধৰা !

তুমিও মৰিবা সখী ! শেষ হ'ব খেলি মেলি

এই উপভাস ;

তোমাৰ প্ৰেমেৰে বঙা আজিৰ কবিতা হ'ব

শব্দৰ বিজ্ঞান ।”

অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ কবিতাসমূহৰ ভিতৰত ‘দেবদাসী’কে প্ৰথম স্থান দিব পৰা যায়। সমাজৰ পৰিত্যক্তা গাভৰুৱে অসমৰ প্ৰাচীন প্ৰথামতে, আৰু এতিয়াও অসমৰ বাহিৰৰ তীৰ্থবিলাকৰ মন্দিৰ প্ৰাঙ্গণত জীৱন কটাই, দেৱতাৰ আৰতি অৰ্চনাত নৃত্য-ভঙ্গিমাৰে আৰাধনা জনাই জীৱন শুদ্ধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। ‘দেৱদাসী’ কবিতাত অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাই দেবদাসীৰ মুখেৰেই কোৱাইছে ;—

“তোমাৰ পূজাৰ ফুল ভোমোবাই মোচুহি খোৱা

নিচেই আজলি ফুল তাকে ভাবি নিতে তুমি লোৱা।

সেইদৰে হে নিঠুৰ, ল'ৰা তুমি মোকো নিধিনাই,

মিলি যাম তোমাতেই পাপ জন্ম নলগু ছনাই ॥”

ভোমোবাই এৰি যোৱা ফুল যদি দেৱতাই গ্ৰহণ কৰিব পাৰে, তেন্তে জীৱনৰ এটা নভবা মুহূৰ্ত্তত ক'বা এটা ভুলৰ কাৰণে দেৱদাসী কিয় গ্ৰহণ যোগ্য হ'ব নোৱাৰে ! জীৱনৰ পৰিচালনা যিহেতু দেৱতাৰ হাতত, জীৱনৰ পূৰ্ণতাৰ বা ব্যৰ্থতাৰ কাৰণে দেৱতাই দায়ী। সেই কাৰণেই কবি হাজৰিকাই আকৌ লিখিছে ;—

“ল'বই লাগিব তুমি মোৰ এই ভক্তিভৰা ফুল

জীৱনৰ যৌবনৰ ব্যৰ্থতাৰ তুমিয়েই মূল ।”

কিন্তু আনহাতে আকৌ দেৱকান্ত বৰুৱাই তেখেতৰ ৰচিত ‘দেৱদাসী’ কবিতাত দেৱদাসীক প্ৰশ্ন কৰিছে ;—

“কাক দিবা ? দিবা কাক মনৰ মাধুৰীবাশি শবীৰৰ

শোভা স্নকুমাৰ ?

দেৱতাক ? দেৱতাৰ লুপ্তছে পিৱাহ, হাৱ অভাগিনী

প্ৰেমেৰে তোমাৰ।

দেৱতাক লাগে তেজ, বঙা তেজ লাগে মাথো মানুহৰ

আহত হিয়াৰ ;

তুমি তাক প্ৰেম দিবা ? চৰণত কান্দে যাৰ প্ৰেমাঞ্জলী

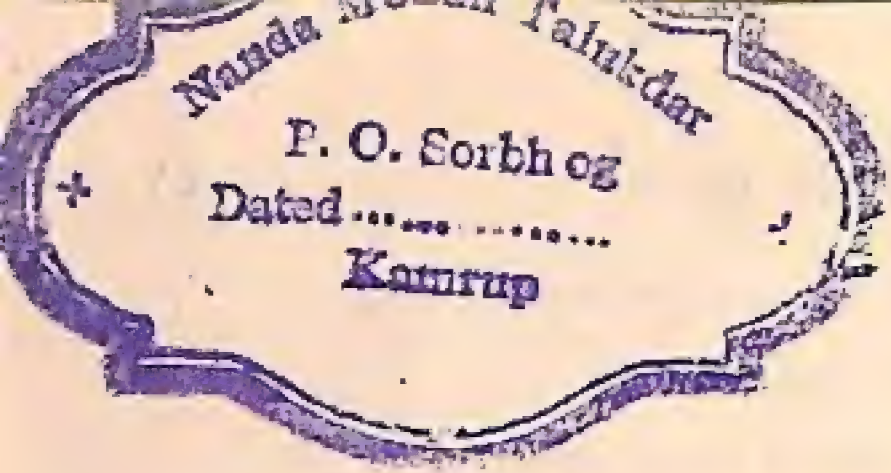
বস্ত্ৰা মেনকাৰ !”

এনেকৈয়ে অসমীয়া ‘ৰোমাণ্টিক’ যুগৰ প্ৰেমাত্মক কবি সকলৰ ভিতৰত দেৱকান্ত বৰুৱাই এটা বিদ্ৰোহৰ যুগ আনিছিল।

অসমীয়া কবিতা প্ৰবাহত আধুনিক যুগৰ আগধিনিতে ‘চৰ্লেট’ আদি লিখাৰ আভাস দেখা গৈছিল ; কিন্তু পাচলৈ ‘ৰোমাণ্টিক’ ভাবধাৰাই বেতিয়া বেচিকৈ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিলে, চৰ্লেটৰ প্ৰচলন তেতিয়া নোহোৱা হৈ পৰিল। ইয়াৰ মূল কাৰণ হৈছে, অসমীয়া ৰোমাণ্টিক যুগৰ কবিসকল অতি মুকলিমুখীয়া ; তেওঁলোকে খেলীৰ ‘স্কাইলাৰ্ক’ চৰাইটোৰ দৰে অসীম আকাশত লীন হৈ যাব খোজে। কাব্যৰ ধৰা বন্ধা নিয়মৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকে বিদ্ৰোহ কৰে।

এনেকৈয়ে অসমীয়া কবিতাৰ বৰ্ত্তমান যুগৰ প্ৰবাহ যুদ্ধ যুগৰ আগধিনিলাইকে “আৱাহন”, “ৰাহী”, “সুৰভি”, “জয়ন্তী” আদিৰ মাজেদি ক্ৰমে বিকাশ পাই আহিছিল। দ্বিতীয় মহাসমৰৰ লগে লগে “আৱাহন”ৰ মৃতপ্ৰায় অৱস্থা এটা আহে আৰু লগতে আধুনিক অসমীয়া কবিতা চৰ্চ্চাৰ ধাৰাবাহিক গতিত ব্যাঘাত পৰে।

পঞ্চম অধ্যায় প্ৰগতিৰ যুগ

জগত পৰিবৰ্ত্তনশীল ; ই সদায় একেটা স্তৰতে বৈ নাথাকে। এই পৰিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে সমাজ নাইবা জাতি দুটা পথত আগবাঢ়িবলৈ বাধ্য হয়,—এটা হৈছে ধ্বংস আৰু অবনতিৰ অন্ধকূপৰ ফালে, আৰু আনটো হৈছে সভ্যতা আৰু উন্নতিৰ পূৰ্ণবিকাশৰ ফালে।

আজিৰ যুগো এক পৰিবৰ্ত্তনৰ যুগ। আজিৰ যুগত দেখা দিছে জ্ঞান বিজ্ঞানৰ বিপুল বিকাশ, সমৰ অভিযানৰ অদম্য স্পন্দন, ছুভিক্ষ প্ৰপীড়িতৰ কৰুণ কান্দোন, নিষ্ঠুৰ শোষকৰ নিৰ্ম্মম শোষণ। কি স্বাভাৱনৈতিক, কি অৰ্থনৈতিক, কি সমাজনৈতিক সকলো প্ৰকাৰৰ অন্তৰ্বিঘ্নৰ এক বিপুল সূচনা। দ্বিতীয় মহাসমৰৰ আনৰিক বোমাৰ অবতাৰণাই সমস্তা বৰং জটিল হৈ কৰিছে ; ডেৰশ বছৰৰ পৰাধীনতাৰ পাচত ভাৰতৰ স্বাধীনতাই পৰাধীন দেশৰ আত্মচৈতন্যবোধ জগোৱাৰ লগে লগে এটা নৱজাগৰণৰ ঢল প্ৰবৰ্ত্তিত কৰিছে।

সভ্যতাৰ বুৰঞ্জী চালে পোৱা যায়, প্ৰত্যেক জাতিৰ জাতীয় সাহিত্য, কৃষ্টি, কলা সকলোৰে তাৰ সমসাময়িক পৰিস্থিতিৰ একোটা ছাঁ লৈ গঢ়ি উঠে। গ্ৰীচৰ পেৰিক্লিচৰ দিনৰ দৰে সোনোৱালী আছিল ভাৰতৰ গুপ্তযুগৰ দিনবোৰ ; সেই কাৰণেই গুপ্তযুগৰ সভ্যতাৰ নিদৰ্শন অজস্তাৰ ভাস্কৰ্য্যত প্ৰতিকলিত হৈছে সুখ সম্ভোগ আৰু আভিজাত্যত মছগুলা কিছুমান সামাজিক চিত্ৰ। তাৰ লগে লগে সংস্কৃত সাহিত্যৰ বাউতি যুগীয়া অবদান। অসমীয়া আধুনিক কবিতাৰো তেনেকুৱা এটা দিন গ'ল।

সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী আন্দোলনৰ ঢল বেতিয়া প্ৰবাহিত হ'ল; জাতীয় জাগৰণত উদ্বুদ্ধ হোৱা কবিয়ে গাই উঠিল ;—

“এই ভুল সভ্যতাক বুকুত সাবটি লৈ
নচনিব অন্তায়ত যুগ যুগান্তৰ ;
ধ্বংসৰ ধুমুহা আহি চূৰ্ণ কৰি এনে নীতি
সৃষ্টি হব ধ্বংসীত নতুন যুগৰ।”

আমি পোৱা পাশ্চাত্য শিক্ষা আমাৰ জাতীয় জীৱনৰ সভ্যতা, সংস্কৃতিৰ পৰিপন্থী নহয় বুলি পৰিগণিত হ'ল। বৃটিছ শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য, কৃষ্টিমূলক স্বয়ং—(cultural conquest) প্ৰকট ৰূপে দেখা দিলে। এই সাম্ৰাজ্যবাদী সভ্যতাৰ ওৰ পেলাবৰ কাৰণে, পৃথিৱীৰ প্ৰপীড়িত জনগণৰ মূল প্ৰশ্নৰ সমাধানৰ কাৰণে, বেতিয়া সমগ্ৰ ভাৰতৰ জাতীয় আন্দোলনৰ প্ৰবল ঢৌ প্ৰবাহিত হয়, তেতিয়া অসমতো আধুনিক যুগৰ কবিয়ে ‘ফেচিষ্ট’ সভ্যতাক হেয় প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ কৈ উঠিল ;—

“মই নিবিচাৰোঁ ৰাজ্য উপনিবেশ
আলস্ক নাইবা মাদাগাস্কাৰ ;
মই বিচাৰোঁ মাথোঁ বিচাৰ
আৰু আমাৰ পাব লগা স্থান।”

কিন্তু এই নতুন চিন্তাধাৰাৰ প্ৰবৰ্ত্তনৰ প্ৰাৰম্ভণীতে আমাৰ মনত প্ৰশ্ন জাগে—আধুনিক যুগৰ লগত এই প্ৰগতিৰ যুগৰ পাৰ্থক্য কি ?

প্ৰগতিৰ যুগ ক্ৰমে আগবাঢ়ি আহে মানুহৰ বাদ-বিসম্বাদ আৰু প্ৰতিবাদৰ মাজেদি। সাহিত্য ক্ষেত্ৰতো এই প্ৰগতিৰ চিন্তাধাৰাই এটা নতুন আন্দোলনৰ সৃষ্টি কৰিছে। যুগে যুগে প্ৰগতিৰ ক্ৰমবিকাশত সদায় দুটা পক্ষৰ বিৰোধী দল দেখা যায় ; এটা হৈছে যুগৰ দাবী মানি প্ৰগতিক সমৰ্থন কৰি আগবাঢ়ি যোৱা, আৰু আনটো হৈছে পুৰণি ব্যৱস্থাৰ

মাজেদিয়েই [গতানুগতিকতা (status-quo) প্ৰবৰ্ত্তন কৰা। দুয়োটা বিৰোধী শক্তি।

ইয়াৰ কাৰণ কি?

জীৱন গতিশীল; গতিহীন জীৱন মৃত্যুৰ আন এটা পৰ্য্যায় মাথোন। এই গতিশীলতা আৰু গতিহীনতাৰ মাজতেই সোমাই আছে আমাৰ জীৱনৰ কৃতিত্ব আৰু মৃত্যুৰ গ্লানি।

গতিকে জীৱন কি?

কিছুমানে কয়, 'মানুহ, জীৱ, জন্তু সকলোৱে যন্ত্ৰ।' ইয়াৰ উত্তৰ,— মানবৰ এটা আত্মা থাকে। এই আত্মাই মানব-মস্তিষ্কৰ ওপৰত প্ৰভুত্ব কৰে, আৰু মানব জীৱনক নিয়ন্ত্ৰিত কৰে। এই বুলিয়েই জীৱন যন্ত্ৰ নহয়।

কতন্তে জীৱন নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ আত্মাইনো ক'ব পৰা নিৰ্দেশ পায়?

জগতৰ প্ৰত্যেক বস্তুৰ মাজতে দ্বন্দ্বৰ প্ৰভাৱ সদায় বৰ্ত্তমান। এই দ্বন্দ্বই হৈছে প্ৰকৃতিৰ প্ৰত্যেক অঙ্গৰে গতিৰ মূল উৎস। দ্বন্দ্বত ঐশ্বৰিক শক্তিৰ কোনো প্ৰভাৱ নাই; ই বস্তুৰ স্বকীয় কিছুমান ভিতৰুৱা গুণ। দ্বন্দ্ব বুজিবলৈ হলে আমি প্ৰকৃতিৰ দ্বন্দ্বাত্মক ব্যাখ্যা বা Dialectical Interpretation কি, তাক বুজিব লাগিব। আধুনিক যুগৰ, অভৌতিকবাদী ইউৰোপীয় দৰ্শনৰ চৰম বিকাশ হেগেলৰ দৰ্শনত আৰু ভৌতিকবাদী বা বস্তুবাদী দৰ্শনৰ চৰম বিকাশ মাৰ্ক্সীয় দৰ্শনত পূৰ্ণৰূপে বিকাশ পোৱা দেখা যায়।

মাৰ্ক্সীয় Dialectics বা দ্বন্দ্ববাদৰ মূল সূত্ৰ হৈছে,—

(১) বিৰোধী সংগ্ৰাম;—অৰ্থাৎ একেটা বস্তুৰ ভিতৰতে বিৰোধী শক্তিৰ সমাবেশ। (Union of opposites)

(২) গুণাত্মক পৰিবৰ্ত্তন;—পৰিমাণ বা মাত্ৰাৰ কম-বেচিৰ পৰা নতুন গুণৰ উৎপত্তি হোৱা। (The transition of quality to quantity)

(৩) প্ৰতিবেদৰ প্ৰতিবেদ;—নতুন গুণৰ ঘাত-প্ৰতিঘাতত নতুন সমন্বয়ৰ উৎপত্তি হোৱা। (The negation of the negation)

বস্তুৰ মাজত বিপৰীত শক্তিৰ যি ক্ৰিয়া বা ঘাত-প্ৰতিঘাত তাক বিজ্ঞানেও সমৰ্থন কৰিছে। মাৰ্ক্সৰ প্ৰবৰ্ত্তিত Dialecticsএ বস্তুৰ অন্তৰ্নিহিত বিৰোধীশক্তিৰ সন্ধান কৰে। লেনিনে লিখিছিল,—“In its proper meaning dialectics is the study of the contradiction within the very essence of the things.” বস্তুৰ ভিতৰত পৰস্পৰ বিৰোধী শক্তিয়েই হৈছে দ্বন্দ্ববাদ।

এনেকুৱাকৈ বস্তুৰ মাজত বিৰোধ বিপৰীত তত্ত্বৰ সমাবেশ আছে, দিবোৰৰ মাজত স্বভাৱতঃ ক্ষোভ উৎপন্ন হয়। ক্ৰমান্বয়ে ক্ষোভ শক্তিশালী হৈ উঠে; এটাৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি হয় আৰু ইয়াৰে পূৰ্বাবস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটাই এটা নতুন অৱস্থাৰ প্ৰবৰ্ত্তন কৰে। এইটোৱে হৈছে সমাজৰ দ্বন্দ্বাত্মক বিকাশ। এনেকুৱা বিকাশ পৰম্পৰা যুগযুগান্তৰ ধৰি চলি আহিছে।

মানুহ এই দ্বন্দ্বাত্মক বিশ্ব-প্ৰকৃতিৰে এটা অংশ। গতিকে মানুহৰো জীৱনৰ বিকাশ নাইবা প্ৰগতিৰ মূল উৎস হৈছে বস্তুৰ মাজত অনবৰত চলি থকা এই অন্তৰ্দ্বন্দ্ব। সেই কাৰণেই প্ৰগতি মানুহৰ জীৱন সাপেক্ষ। মানুহৰ জীৱন প্ৰণালী আৰু তাৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক সকলো প্ৰকাৰৰ ব্যৱস্থাৰ লগত প্ৰগতিৰ গতিৰ সম্বন্ধ আছে। কিন্তু ইয়াকে উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰি সমাজৰ এটা শ্ৰেণীয়ে ইয়াৰ বিৰোধিতা কৰে। সেই কাৰণেই আজিৰ যুগত মানুহৰ সামাজিক জীৱনত যি দুটা পৰস্পৰ বিৰোধী শক্তিৰ মাজত অন্তৰ্দ্বন্দ্ব চলি আছে তাৰেই প্ৰতীক হৈছে “প্ৰগতি।”

আগেয়ে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ বিপুল বিকাশে

জগতখন ক্ৰমে জটিল কৰি আনিছে ;—নতুন নতুন সমস্যাৰ উদ্ভৱ কৰিছে। বিজ্ঞানৰ গবেষণাত শিল্পপতি সকলৰ ব্যৱসায়ৰ প্ৰসাৰ যথেষ্ট বাঢ়িছে ; তাৰ লগে লগে শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীৰ সংখ্যা ক্ৰমে বাঢ়ি গৈছে। ইতিহাসৰ আবহুণিৰ পৰাই চলি অহা এই সামাজিক বৈষম্যটো আজিৰ যান্ত্ৰিক সভ্যতাৰ যুগত আকৌ বৰ উৎকট হৈ উঠিছে। যেতিয়ালৈকে শ্ৰমজীৱীৰ এই বিৰাট সমষ্টিটোৰ শান্তি প্ৰতিষ্ঠা হ'ব নোৱাৰে, তেতিয়ালৈকে পৃথিৱীত প্ৰকৃত শান্তিয়ে বিৰাজ নকৰে, নতুবা স্বাধীনতাৰ বিকাশ হ'ব নোৱাৰে। সেই কাৰণেই আজিৰ যুগত গণ-সাহিত্যৰ সৃষ্টি।

গণ-সাহিত্যৰ যোগেদিয়েই আজিৰ মানব জাতিয়ে জীৱনৰ সমস্যা বিনাক ব্যক্ত কৰিছে ; আৰু এই সমস্যাবিনাকৰ সমাধানৰ উপায়কো নিৰ্দেশ কৰিছে। আজিৰ যুগৰ গণ-সাহিত্যৰ উদ্দেশ্য এই সংগ্ৰামবত বিৰাট জনতাক উৎসাহ দিয়া ;—নিজৰ প্ৰপীড়িত অৱস্থা ফঁহিয়াই দেখুৱাই ধনতান্ত্ৰিক আৰুজনাৰ বিৰুদ্ধে সক্ৰিয়ভাৱে জগাই তুলি সমাজত অৰ্থনৈতিক সাম্যৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা।

আজিৰ সমাজে আজিৰ কবিৰ পৰা বিচাৰে নতুনৰ অনুপ্ৰেৰণা, নতুন সৃষ্টিৰ নতুন পোহৰ ; আজিৰ প্ৰতিধ্বনিত বিচাৰে নতুন ছন্দৰ নতুন আলোড়ন, নৱজাগ্ৰত আশাৰ নতুন যুগবাণী। আজিৰ কবিয়ে জগাৰ লাগে জাগ্ৰত প্ৰাণত নতুন ক্ষুৰণ ; আজিৰ কবিয়ে দিব লাগে অবহেলিত, অনাদৃত ব্যক্তিত্বক মানবতাৰ পূৰ্ণ অধিকাৰ। অতীতৰ কাৰেঙৰ প্ৰেমৰ ঠাইত আজিৰ অৱহেলিত সমাজত জুপুৰিৰ ইতিহাস প্ৰতিফলিত কৰিব লাগিব। ইংৰাজ কবিয়ে ১৮শ শতিকাত লিখিছিল,—

“Love hath he found in the huts

Where poor men lie.”

ই অকল সমাজবাদ নাইবা ধনবাদৰ প্ৰশ্নই নহয়,—ই সমগ্ৰ মানবতাৰ অনুভূতিৰ এটা বিশ্বজনীন প্ৰশ্ন। আজিৰ সমাজে আৱৰণহীন হৈ

আবহবৰ বাহিকতা দলিৱাই হিয়াৰ সত্যতা প্ৰকাশ কৰাটো বিচাৰে।

প্ৰগতিশীল যুগত আধুনিক অসমীয়া কবিতাত—কবিতাৰ মাজেদি গণ-সাহিত্যৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ উদ্যোক্তা হেম বৰুৱাকে বুলি ক'ব পাৰি। হেম বৰুৱাৰ ‘পূজা’ কবিতা তেখেতৰ এটা অন্ততম অৱদান। ‘পূজা’ত বৰুৱাই ৰচিছে,—

“এয়া পূজা শতকবা শ আন কৰোঁবাৰ পূজা

ইমান বঙ্ বহুইছৰ

এয়া পূজা আমাৰ যদি হয়

কিয় বাক আজি এই মহা আনন্দৰ দিনা

আনন্দময়ীৰ আগমনী ক্ষণত

আমি টহল দিছোঁ ক্লান্ত ভয়

অনাহাৰে শুদা পেটে

সোঁ সিহঁতৰ তৰল বিনাস চায়।”

আজিৰ বাস্তৱবাদী যুগৰ কবিয়ে আগৰ কবি সকলৰ দৰে “পূজা” বোলোতেই ধূপ ধূনাৰ ষোড়শোপচাৰে সৰগৰ দেৱতা কিল্লীক নমাই নানে ; বৰং আজিৰ কবিয়ে বৰুৱাই দিখাৰ দৰে প্ৰশ্ন কৰে,—

“এয়া পূজা—কাৰ পূজা ?

মটৰালাৰ পূজা,

মুখত কচ্মেটিক ধঁহি চিনেমা চাই

ৰোমান্সৰ বাজে পাতনি জোৰা ধনীৰ ছলাল

ডেকা গাভৰুৰ পূজা।”

এই শ্ৰেণীৰ কবিতাক গণ-সাহিত্যৰ শ্ৰেণীত পেলোৱাৰ বাহিৰেও আমি ইয়াক প্ৰগতিমূলক সাহিত্য বুলি ধৰিব পাৰোঁ। কাৰণ, এই সাহিত্যই মানুহৰ পুৰণি ভাবধাৰাক নতুন ৰূপ দি আগবঢ়াই আনি আধুনিক

জগতৰ জীৱনৰ লগত সংযোগ স্থাপন কৰি দিছে। আমাৰ অসমীয়া সাহিত্যতো বিশেষকৈ কবিতাক্ষেত্ৰত এই আধুনিক যুগৰ নতুন ভাবধাৰা প্ৰতিফলিত কৰিবলৈ এটা চেষ্টা চলিছে।

“Art is a manipulation rather than invention.” কলাৰ মূল আবিষ্কাৰ নহয়, বৰং সজোৱাৰ কৌশল নৈপুণ্যহে। গতিকে যুগৰ পৰিস্থিতিৰ লগে লগে জাতীয় মনোভাবৰ সাল সলনিৰ লগে লগে সাহিত্য, কলা, কবিতা আদিৰো দৃষ্টিভঙ্গি ক্ৰমে সলনি হৈ আহিছে। ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰো শ্বেলী, কীট্‌চ, টেনিছন্, বোছেট আদিৰ যুগ কেতিয়াবাই উকলি গল; আধুনিক প্ৰগতিশীল কবি টি, এছ, ইলিয়ট্ আদিৰ দিনো প্ৰায় চমু চাপি আহিছে।

১৯২৫ চনৰ লগে লগে ইলিয়টৰ কবিতাই ইংলণ্ডত বিকাশ লাভ কৰে। তেখেতৰ কবিতাৰ বৈশিষ্ট্য (Technique) আছিল,— “intellectual and learned, in which the poet’s consciousness of his emotion finds expression rather than the emotion themselves.” সেইদৰে বোছেটৰ কবিতাতো পোৱা গৈছিল, “a mystic symbolism which is unlike anything that had gone before in the English Literature.” তেওঁলোকৰ মতে ভাবৰ স্বাধীনতাক ছন্দৰ তথাকথিত নিয়মেৰে বান্ধি ৰখাটো অশোভনীয়। ছন্দবিহীন, অৰ্থাৎ Blank Verse (অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দৰ) কবিতা ইংৰাজী সাহিত্যত ইলিয়টে নতুন ধৰণে প্ৰবৰ্ত্তন কৰে। তেওঁ কৈছে,—

“The ‘vers libre’ of Jules Laforgue is free verse in much the same way that the latter verse of Shakespeare, Welester and Tourneur, is free verse; that is to say, it stretches, contracts and distorts the

traditional French measures as later Elizabethan and Jacobean poetry stretches, contracts and distorts the blank verse measures.”

টি, এছ, ইলিয়টৰ “Prufrock and other Observation” নামৰ কিতাপখনেই প্ৰথম কবিতাৰ পুথি হিচাপে প্ৰকাশ পায় ১৯১৭ চনত। ‘Observation’ শব্দটোৰ বিশেষ অৰ্থ আছে যেন অনুমান হয়। ইলিয়টৰ প্ৰতিটো কবিতা একোটা সূক্ষ্ম পৰ্য্যবেক্ষণ। এই পৰ্য্যবেক্ষণবোৰ হৈছে কবিতাত কাব্য-প্ৰতিভাক কেন্দ্ৰ কৰি হাঁহি, ব্যঙ্গ, সাস্থেতিক-কপক আৰু বিপৰীত লক্ষণা কিছুমানৰ সৃষ্টি কৰা। সাস্থেতিক চিন্তাশ্লক ৰূপক কিছুমান কুটাই তোলাই ইলিয়টৰ কবিতাৰ বৈশিষ্ট্য আছিল। ইলিয়টৰ প্ৰথম কবিতাবোৰৰ ভিতৰত তেখেতৰ ২১ বছৰ বয়সত ৰচনা কৰা “The Portrait of a Lady” নামৰ কবিতাটোৱে উল্লেখযোগ্য। কবিতাটো প্ৰকৃততে এটা নাটকীয় ভঙ্গিমাত ৰচিত হৈছে। এই কবিতাটোৱে কবিৰ আটাইখিনি Technique বুজাত আমাক সহায় কৰিছে। সমাজৰ দুৰ্বল নীতিৰ প্ৰতি হাঁহি, ব্যঙ্গ, ইয়াত আছে; সাস্থেতিক ভঙ্গি ইয়াত আছে; বিপৰীত লক্ষণাৰ সমাবেশো ইয়াত ভালেখিনি আছে। তদুপৰি ছন্দ-বিহীন মুক্ত কবিতাৰ চানেকিও ইয়াত পোৱা যায়। কবিতাটোৰ প্ৰথম চাৰি শাৰিয়ে ইলিয়টৰ দৃষ্টিভঙ্গিৰ প্ৰতি আমাক বথেষ্ট সজাগ কৰে;—

“Among the smokes and fog of a December

afternoon

And four wax candles in the darkened room,
Four rings of light upon the ceiling overhead,
An atmosphere of Juleit’s tomb.”

'Juleit's tomb' কথাবাবে শ্বেকচ্পীয়াৰ "বোমিও এণ্ড জুলীয়েটৰ" পঞ্চম অঙ্কৰ তৃতীয় দৃশ্যৰ কথা আমাৰ মনত পেলাই দিছে। বোমিওৰে কবৰটোক সম্বোধন কৰি কৈ উঠিছিল,—

"Thou detestable maw, thou womb of death." কবৰটো বাহিৰৰ পৰা মৃত্যুৰ এটা প্ৰতীক বেন লাগে। তাৰ বুকুত সোমাই আছে জুলীয়েটৰ অতুলনীয় সৌন্দৰ্য্য। ঠিক সেইদৰে ইলিয়টৰ "Portrait of a Lady" নামৰ কবিতাটোত খোটালীৰ আৱহাওৱাটো ঠিক এটা কবৰখানাৰ আৱহাওৱাৰ নিচিনাই হৈছে; কিন্তু তথাপিও সেই আৱহাওৱাতেই সোমাই আছে দৃষ্টি আকৰ্ষক কবিতাৰ নায়িকা। এনেকৈ ইংৰাজী কাব্যসাহিত্যতো ভাবগ্ৰাহী সাক্ষেতিক ৰূপক শেষৰ ফালে ক্ৰমে ব্যৱহৃত হৈছিল।

অকল ইংৰাজী কাব্যসাহিত্যতে নহয়, ভাৰতীয় হিন্দী কাব্যসাহিত্যতো আমি দেখোঁ, অন্ততঃ পোন্ধৰ বছৰ আগৰ কবিতাৰ প্ৰবাহ এতিয়া প্ৰবাহমান হৈ থকা নাই। প্ৰগতিশীল হিন্দী কবি স্মৰন, নীৰলা, সূৰ্য্যকান্ত ত্ৰিপাঠী আদিয়ে প্ৰগতিশীল ভাবৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ কাৰণে (Vers libre) মুক্ত ছন্দ কবিতাবে কাব্য প্ৰচেষ্টা জনপ্ৰিয় কৰি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। আমাৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া বঙ্গীয় কাব্যসাহিত্যৰ ফালে চালেও দেখিবলৈ পাওঁ, বাৰ্বীন্দ্ৰিক যুগৰ পৰা কাব্যসাহিত্যৰ দৃষ্টি-ভঙ্গি ক্ৰমে সলনি হৈ আহিছে। প্ৰগতিশীল বঙ্গীয় কবি বিষ্ণু দে, জীবানন্দ দত্ত, বুদ্ধদেৱ বসু আদিয়ে মুক্ত ছন্দৰ জৰীয়েতে সাক্ষেতিক পদ্ধতি অবলম্বনৰ কাৰণে আধুনিক বঙ্গীয় কবিতাৰ প্ৰচেষ্টাত লাগিছে। বঙ্গীয় প্ৰগতিমূলক কবিতাৰ নেতৃত্ব কৰিছে বঙ্গৰ আলোচনী হুমাযুন কবীৰৰ "চতুৰঙ্গ" আৰু গোপাল হালদাৰৰ "পৰিচয়" আদি আলোচনীয়ে।

যুগৰ যি এটা চিন্তাধাৰা, তাৰ লগত খোজ মিলাই নগলে জাতীয় সাহিত্যয়ো পূৰ্ণতা লাভ কৰিব নোৱাৰে। সেই কাৰণেই আধুনিক অসমীয়া

কবিতাতো যুগৰ প্ৰগতিশীল ভাবৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছে। টি, এছ, ইলিয়টে কবিতাত "intellectualism" কথাটোৰ ওপৰত বৰ বেচি ষোৰ দিয়ে। কিয়নো, কাৰ্লাইলে কৈছিল—"সাহিত্য চিন্তাশীলৰ চিন্তা"। আজিৰ যুগ চিন্তা আৰু যুক্তিৰ যুগ। পাঠকক যন্তুক চিন্তা কৰিবলৈ বাধ্য কৰোৱাটোৱে intellectual বা চিন্তাশীল আধুনিক কবিতাৰ উদ্দেশ্য। আধুনিক অসমীয়া কবিতাতো এই চিন্তাশীলতাৰ আভাস পোৱা যায়।

প্ৰগতিশীল কবি হেম বৰুৱাই লিখিছিল,—

....."ডেকাইঁতৰ ?

সিহঁতৰ ক্ৰীজ্ নভগা টাউজাৰ্চ

বেন্‌কীনৰ সান্ধ্য সাজ,

মহাবীৰ আলেক্‌জেণ্ডাৰৰ অনুকৰণত

ক্লিন্‌ছেভেন্ চিকুন যুথ।"

যদি কোনোবাই প্ৰশ্ন কৰে, "মহাবীৰ আলেক্‌জেণ্ডাৰৰ" উল্লেখ ইয়াত কিয়? তেন্তে নিশ্চয় কোনো চিন্তাশীল ব্যক্তিয়ে-হয়তো এইচ, জি, ওবেলচ্-অৰ পৃথিৱীৰ বুৰঞ্জীৰ পাত লুটিয়াই দেখুৱাব যে, সেই যুগৰ গ্ৰীচৰ সামাজিক ৰীতি-নীতিত দীঘলীয়া ডাঢ়ি প্ৰৱৰ্তনত মহাবীৰ আলেক্‌জেণ্ডাবেই প্ৰথম চিকুণকৈ ডাঢ়ি খুবোৱা মানুহ আছিল। ৰোমান্টিক যুগৰ কবি সকলে উপমা সংযোজনাৰ কাৰণে পৃথিৱীৰ পৰা কেতিয়াবা আঁতৰি গৈ অলৌকিক বস্তু কিছুমানৰ সহায় লৈছিল। কিন্তু আজিৰ যুগৰ প্ৰগতিশীল কবিয়ে বাস্তৱতাক নিৰীক্ষণ কৰি চিন্তাশীল উপমাৰ প্ৰয়োগ কৰিছে। মহাবীৰ আলেক্‌জেণ্ডাৰৰ উপমাটো বুৰঞ্জী সাপেক্ষ; ইয়াত অস্বীকাৰ কৰিবলগীয়া একো নাই। পাঠকৰ মনত ই চিন্তাৰ বিকাশ জন্মাইছে,— ঠিক ইলিয়টৰ 'Portrait of the Lady'ৰ জুলীয়েটৰ 'Tomb'ৰ দৰেই।

আৱৰণহীন ভাৱে সমাজৰ প্ৰকৃত স্বৰূপটো প্ৰকাশ কৰাই প্ৰগতিশীল
কবি সকলৰ আন এটা লক্ষ্য ; হেম বৰুৱাই আকৌ লিখিছে,—

“বাস্তাৰ দাঁতিৰ ধূলিৰে ভৰা লেম্প পোষ্টটোৰ
দশাই আমাৰ ছোটলোকৰ দশা ।

* * *

আমি যোপমৰা ব্ৰেক আউত নিশাৰ—

হতভগা লেম্প-পোষ্ট ।”

আধুনিক প্ৰগতিশীল কবিতাই সমাজৰ দুৰ্বলতাবিলাক সমালোচনা
কৰি প্ৰগতিৰ বাটেদি সমাজক সংস্কাৰৰ :ক্ষেত্ৰলৈ নিবৰ চেষ্টা কৰে।
ইলিয়ট, বোছেটি আদিৰ দৰে বিদ্ৰূপৰ ধ্বনিও অসমীয়া আধুনিক কবিতাত
পোৱা যায়। হেম বৰুৱাই লিখিছিল ;—

“আজিৰ ডেকাই হাঁহে

গাটো ভাঙি স্কুলীয়া বুদ্ধিবিহীনা

ছোৱালীৰ দৰে মিচিকীয়া হাঁহি

ধূম্ৰ আবেগত চিগাৰেটৰ ধোঁৱাৰে বেলুন উকুৱাই ।”

অসমীয়া আধুনিক কবিতাত স্বৰ্গীয় অমূল্য বৰুৱাৰ দান কেতিয়াও
পাহৰিব নোৱাৰি। কলিকতা মহানগৰীৰ অনাহুত, অবাঞ্ছনীয় সাম্প্ৰদায়িক
হান্ধামাৰ কৰণ কাহিনীয়ে অমূল্য বৰুৱাৰ জীৱনত যবনিকা
নেপেলোৱাইহেঁতেন, আধুনিক অসমীয়া কবিতাই এটা নতুন ৰূপ ললে-
হেঁতেন ! সিঁচৰতি হৈ থকা অৱস্থাত তেখেতৰ বিবোৰ কবিতা বৈ
গৈছে সিবোৰ তেখেতৰ অমৰণ প্ৰতিভাৰ পৰিচায়ক। ‘কুকুৰ’ কবিতাত
অমূল্য বৰুৱাই লিখিছিল ;—

“গাৰ ছাঁৰ দৰে আন্ধাৰ বুদ্ধি

ক্ষুধাৰ তাড়নাত সিহঁতে পাহৰি যায়

—“অহিংস পৰম ধৰ্ম”—

সিহঁতৰ অশৃঙ্খল, কোলাহলপূৰ্ণ হিংসামত্ত সমাজত
ক্ষুধা নিবাবণৰ কেৱল কঠোৰ সংগ্ৰাম ।

* * *

এই দল খাবলৈ নোপোৱাৰ কুকুৰ

ইহঁত নিয়বংশ জাত ।

কিন্তু আৰু এদল আছে

সেইদল কুকুৰে খাবলৈ পায় ;

সিহঁত উচ্চবংশ জাত ।

সেই দলৰ খাবলৈ পোৱাৰ সভ্যতাত

গঢ়ি উঠিছে—

এই দলৰ খাবলৈ নোপোৱা বৰ্জৰতা ।”

ৰোমাণ্টিক যুগৰ অবহেলিত বিষয়বস্তুবোৰকে লৈ প্ৰগতিশীল কবিৱে
নতুন চিন্তাধাৰাৰ প্ৰতিভাত কবিতাৰ দৃষ্টিভঙ্গিৰ পৰিবৰ্তন আনিছে।
অমূল্য বৰুৱাৰ ‘কুকুৰ’, ‘বেগু’, ‘কয়লা’ ; অজিত কুমাৰ বৰুৱাৰ ‘হাতুৰী’,
‘তীখা’ ; চক্ৰেশ্বৰ ভট্টৰ ‘মাথোন এখন নোট’ ; ত্ৰৈলোক্য ফুকণৰ
‘জীপকাৰ’ ; ভবানন্দ দত্তৰ ‘পাউদাৰ’, প্ৰশান্ত বৰুৱাৰ ‘পাগলা ফাটেক’
এইবিলাকেই নিদৰ্শন।

‘বেগু’ কবিতাৰ মাজেৰে অমূল্য বৰুৱাই এটা নতুন পোহৰ দাঙি
ধৰিছে ;—

“চৰিত্ৰৰ কৰ্ণধাৰ, সমাজৰ নীতি-বিচাৰৰ ফটাচোল কোবোৱা

বৰমুখীয়া সকলৰ

গোপন চৰিত্ৰৰ তাইয়ে কাষটি শিল ।

তথাপি তুমি মহীয়ান
হে গোপন প্ৰিয়া,—
কুৰিখন চাহ বাগানৰ মালিক বকুৱা হাকিমে
হাজাৰ কুলিৰ তেজ শুহি অনা অক্ষয় ঐশ্বৰ্য্যৰ
তুমি কি শান্তিকপী লক্ষী গৃহিণী !

* * *

কোনে কয় তুমি বাৰাঙ্গনা ?
তুমি যে ধনীক সম্পদায়ৰ বিক্ৰে বহুদাৰ শ্ৰেণীসংগ্ৰামৰ
এটা দৃষ্টপূৰ্ণ 'ষ্ট্ৰেটেজিক পইণ্ট' ;
তুমি কুৰি শতিকাৰ নগ্ন সভ্যতাৰ
নিৰ্ভীক বীৰাঙ্গনা ।"

আগেয়ে কৈ অহা হৈছে যে প্ৰগতিশীল সাহিত্যৰ আকৌ এটা নতুন
বিশেষত্ব হৈছে কম কথাৰ ভিতৰেদি বেচি ভাব প্ৰকাশ কৰা ; শব্দ সঙ্কোচ
আৰু অৰ্থসম্পন্নতা। আধুনিক জাপানী সাহিত্যকলাত এই সাংকেতিক
ৰূপটো ভালকৈ দেখা যায়। টি, এছ, ইলিয়টৰ 'symbolism'ৰ যি
ধাৰণা তাক ইয়াত পোৱা যায়। জাপানী 'আৰ্ট' আৰু ভাৰতীয় 'আৰ্ট'ৰ
প্ৰভেদ এইখিনিতে যে, সাধাৰণতে কোনো চলচ্চিত্ৰত কোনো উজ্জ্বল
আদিত এজোপা ফুলগছ দেখুৱাব লগীয়া হলে, আমাৰ ভাৰতীয় চিত্ৰখনত
নায়ক-নায়িকাৰ আঁহলাদৰ অনুকূলে ফুলগছ জোপা ফুলেৰেই প্ৰায় নেদেখা
হয় ; কিন্তু জাপানী চিত্ৰখনত সাধাৰণতে সমগ্ৰ গছ জোপাতে সেইবিধৰ
ফুল এটা বা দুটাহে দেখা যায়। সেই এটা বা দুটা ফুলেই সাংকেতিকৰূপে
গোটেই ফুলশ্ৰেণীৰ সৌন্দৰ্য্য বঢ়ায়।

"Fair as a star when only one Is shining in the
sky."
—Wordsworth.

জাপানী আধুনিক 'ছকু' বুলি এবিধ কবিতা আছে ; তাৰ প্ৰধান লক্ষণ
হৈছে অতি কম শাৰিতে একোটা গুৰুলা ভাবৰ কবিতাৰ সৃষ্টি কৰা।

জাপান আৰু চীনৰ কাব্য সাহিত্যৰ চৰ্চ্চাত একে সাদৃশ্যকে
দেখা যায়। চীনদেশীয় চিন্‌চাংসী (Chin changssi) নামে আধুনিক
কবি এজনৰ কবিতা এটা ইংৰাজীত হুবহু এইদৰে ভাঙনি কৰা
হৈছিল ;—

"Drive the Orioles away
So that they may not sing on the branches.
Their songs would so disturbed my sleep
That my dream could not reach
Liao-si-frontier."

এইখিনিতেই গোটেই কবিতাটো। ভাষানিচেই কম ; কিন্তু অতিকৈ
গুৰুনি চিত্ৰ এটা ইয়াত অঙ্কিত কৰি তোলা হৈছে। কবিতাটোৰ অৰ্থ
হ'ল, "ওৰিওল চৰাইবিলাক গছৰ দালৰ পৰা খেদি দিয়া ; সিহঁতে যাতে
গীত গাব নাপায় আৰু মই নীৰলে যাতে সপোনত লিয়াও-চী-সীমান্ত
পাওঁগৈ (য'ত মোৰ মানস প্ৰতিমা বৈ আছে)। আমাৰ অসমীয়া বিহুগীত
কিছুমানতো থিক এনে কম ভাষা আৰু বহুল ভাবৰ বিকাশ দেখা যায়।

অসমীয়া আধুনিক কবিতা কিছুমানতো এই চমু আৰু সাংকেতিক
নীতি থকা দেখা যায়। এই সম্পৰ্কত ত্ৰৈলোক্য ফুকনৰ 'জীপুকাৰ'
কবিতাটোৰ কথা উল্লেখ কৰিবপৰা যায়। কবিতাটো হৈছে,—

"উইল্কিৰ ৱান্‌ৱৰ্ল্ডত বহু প্ৰশংসনীয়
বিজ্ঞান জগতত আমেৰিকান
অভূতপূৰ্ব গৌৰৱময় অবদান
আধুনিক যুগৰ অন্ততম প্ৰধান আহিলা জীপুকাৰ।

থাকীৰ সান্নিধ্যত জীৱিকা বিচৰা
 প্ৰসাধন সামগ্ৰীৰে সূশোভিতা
 ভদ্ৰ-বনিতাৰ, মৃদু-পৰশত,
 আলিয়ে গলিয়ে ধৰিতা হৈ—
 আজি ই অধিক 'পপুলাৰ'
 বান্ধুৰলৈ কেতিয়াকৈ ?"

দেশৰ অৰ্থনৈতিক বৈষম্য দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ পাচত মুদ্ৰাস্ফীতি আৰু
 চোৰাং বজাৰৰ প্ৰকোপত মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ নবকল্লোল ৰূপ। প্ৰগতিশীল
 কবি চক্ৰেশ্বৰ ভট্টই 'মাথোন এখন নোট' কবিতাটোৰ ভিতৰেদি বুজুকা
 প্ৰগীড়িত জনসমাজৰ অৰ্থনৈতিক ছৰাৰস্থাৰ এটা ছবছ ছবি আঁকি
 দেখুৱাইছে।

“মাথোন এখন নোট—এটকাৰ !
 এখন পৰিয়াল, কুৰিটি আশাধাৰী
 শেতাপৰা চকু।
 কাইলৈ এসাজ খোৱাৰ খাবলৈ পোৱাৰ
 তীব্ৰ ক্ষীণ আশা ;—
 কেন্দ্ৰ তাৰ সেই এটকাৰীয়া নোটখন।

এনেকৈয়ে যুগৰ পৰিস্থিতিৰ দাবী মানিলৈ অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহ
 এটা বিভিন্ন অৱস্থাত বিভিন্ন ৰূপ লৈ আগবাঢ়ি আহিছে।

ষষ্ঠ অধ্যায়

সামৰণি

অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহৰ এই সংক্ষিপ্ত পৰ্য্যবেক্ষণটোৰ পৰা দেখা
 যায় যে বিভিন্ন পৰিস্থিতিত অসমীয়া কবিতাই বিভিন্ন ভাবে গতি সলাই
 আহিছে।

আদি যুগৰ প্ৰথম অৱস্থাতে লৌকিক গীতি সাহিত্যই ঘাইকৈ ঠাই লয়
 যদিও শেষৰ ফালে, কমতাপুৰ আদি ৰাজদৰবাৰৰ বজাঘৰীয়া উদগণিত
 লিখিত কাব্যসাহিত্যৰ চৰ্চ্চা হৈছিল। বৈষ্ণৱ-যুগৰ সাহিত্য আছিল বৈষ্ণৱ
 ধৰ্মপ্ৰচাৰৰ এটা বাহন ; যদিও কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত ধৰ্মপ্ৰচাৰৰ মূল
 উদ্দেশ্যতকৈ সাহিত্যৰ সৌন্দৰ্য্য বৃদ্ধিৰ এটা চেষ্টা দেখা গৈছিল, তথাপি
 কাব্যৰ বক্ষণশীলতা (poetical convention) এটা প্ৰবৰ্ত্তন কৰাৰ
 কাৰণে মুকলিমূৰীয়া চিন্তাত অলপ ব্যাঘাত জন্মিছিল। সেই কাৰণেই
 উপমা সংযোজনা প্ৰভৃতিত এটা গতানুগতিকতা অনুভৱ কৰা গৈছিল।
 আধুনিক যুগৰ পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ 'ৰোমাণ্টিচিজ্‌ম'ৰ আভাস পোৱাৰ
 লগে লগে অসমীয়া কাব্যসাহিত্যতো প্ৰাচীন বক্ষণশীলতাৰ প্ৰাচীৰ ভেদ
 কৰি যথেষ্ট কল্পনাপ্ৰবন হৈ পৰে। এই যুগতেই প্ৰেমৰ কবিতাৰ যথেষ্ট
 বিকাশ পায়। প্ৰগতিৰ যুগৰ অসমীয়া কবিতাই দুটা চিন্তাধাৰা প্ৰবৰ্ত্তন
 কৰা দেখা যায়, এটা হৈছে কবিতাৰ মাজেদি চিন্তাশক্তিৰ অনুশীলন আৰু
 আনটো হৈছে কবিতা স্কুমাৰ কলা বুলিয়েই সমাজৰ এটা মুষ্টিমেয় শ্ৰেণীৰ
 অস্তৰ তথাকথিত সত্যতা প্ৰকাশ নকৰি—বিৰাট জনগণৰ সমূহীয়া স্বাৰ্থৰ
 প্ৰকৃত সত্যতা প্ৰকাশ কৰা।

প্ৰগতিৰ যুগৰ কবিতাসমূহৰ এই দুতৰপীয়া চিন্তাধাৰাক স্নকীয়া আখ্যা দিব খুজিলে প্ৰথম বিধ আমি চিন্তাশীল কবিতা (Intellectual poem) আৰু দ্বিতীয় বিধ সাম্যবাদী কবিতা (Communist Poem) বুলি কব পাৰি। প্ৰথম বিধ কবিতাৰ নেতৃত্ব কৰিছিল হেম বৰুৱাই আৰু দ্বিতীয় বিধ কবিতাৰ নেতৃত্ব কৰিছিল অমূল্য বৰুৱাই।

এইখিনিতে এটা প্ৰশ্ন উঠে। স্নকুমাৰ কলাৰ পৃষ্ঠপোষক সকলে কবিতা স্নকুমাৰ কলাৰ অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ বুলি ধৰিলে, প্ৰগতিশীল কবিতাই স্নকুমাৰ কলাৰ সোঁঠৰ হানি কৰিছে বুলি অভিযোগ আনে। জাৰ্মানীৰ কলা সমালোচক লেছিং-অৰ “Art for art’s sake” মতবাদেই এওঁলোকৰ অভিযোগৰ প্ৰধান ভিত্তি। একে চিন্তাধাৰাৰ সমন্বয় ৰাখি ইংৰাজ কবি কীট্-এণ্ড কৈছিল, “Art for beauty’s sake,” আৰু এই চিন্তাৰ পূৰ্ণবিকাশ পাইছিল ইংলণ্ডত ‘প্ৰিৰাফেনাইট্’ যুগত। কিন্তু কবিতা যদি প্ৰকৃততে জীৱনৰ অভিব্যক্তিয়ে হয়, তেন্তে অকল সৌন্দৰ্য্য সাধনাই কবিতাৰ বিষয় বস্তু বুলি ধৰি ললে কবিতাৰ ক্ষেত্ৰ খুব ঠেক কৰা হয়। ১৯শ শতিকাত ফৰাচীৰ ইমাৰিক ডেভিদ আৰু ভিক্টৰ কাৰ্জিন আদিৰ সাহিত্যত স্নকুমাৰ কলাৰ সংজ্ঞা নিৰ্ণয় অলপ বহন ভাবেই হৈছিল। ইমাৰিক ডেভিদ-অৰ ভাষাত কবলৈ গলে, “The artist arrives at the summit of his art when he has roused pity, love and admiration by the faithful representation of life, beauty, pain and virtue.” কলা যে কেবল কলাৰ কাৰণেই নাইবা কলা যে কেৱল সৌন্দৰ্য্যব্ৰতৰ কাৰণেই, এই মতবাদৰ পৰা অলপ আঁতৰি আহি পাচৰ যুগত কলাৰ সংজ্ঞাত অকল সৌন্দৰ্য্যৰ অভিব্যক্তিয়ে নহয়, তাৰ লগে লগে জীৱনৰ অভিব্যক্তি, দুখ দৈন্তৰ অনুভূতি প্ৰকাশ, আৰু সত্যৰ বিকাশ আৰোপ কৰা হৈছিল। সেই কাৰণেই বোধ হয় ৰাফিন্-এ কৈছিল;—“Art for morality’s sake.” গতিকে আমি ইয়াকেই

সিদ্ধান্তস্বৰূপে লব পাৰোঁ যে কবিতাই তাৰ প্ৰকৃত অৰ্থ বহন কৰিব নোৱাৰে কাব্যসাহিত্যৰ প্ৰগতিশীল চিন্তাধাৰা অপৰিহাৰ্য্য।

দ্বিতীয়তে এটা প্ৰশ্ন উঠে যে প্ৰগতিশীল কবিতাক যদি গণ-সাহিত্যৰ শ্ৰেণীত কৰা হয়, তেন্তে জনসাধাৰণৰ বোধগম্য হোৱাৰ সুবিধাৰ কাৰণে ইয়াৰ ভাষাৰ সৰলতা আৰু প্ৰাঞ্জলতা বৃদ্ধি কৰা নহয় কিয়? নাইবা চিন্তাশীলতাৰ (Intellectualism) ৰূপ এটা আৰোপ কৰি ইয়াক জনসাধাৰণৰ বিষয়বস্তুৰ পৰা ক্ৰমে আঁতৰাই নিয়া হৈছে কিয়?

আগেয়ে উল্লেখ কৰা হৈছে যে প্ৰগতিশীল যুগৰ কবিতাবোৰক দুটা শ্ৰেণীত ভগাব পাৰি, চিন্তাশীল আৰু সাম্যবাদী। চিন্তাশীল কবিতাত সাম্যবাদী ভাব নাথাকিবও পাৰে; চিন্তাৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰোঁৱা আৰু তাৰ সমন্বয়ত আন কথা জানিবলৈ কুতুহল জন্মোৱাটোৱে চিন্তাশীল কবিতাৰ লক্ষ্য। গণ-সাহিত্যৰ পৰ্য্যায়ত এই বিধ কবিতাক নধৰিবও পৰা যায়। আনহাতে সাম্যবাদী কবিতা জনসাধাৰণৰ; মানুহ সমাজৰ দুৰ্দশাগ্ৰস্ত বিৰাট অংশটো, যি অংশটোৱে আমাৰ প্ৰকৃত জনগণৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে তাৰ অনুভূতিৰ স্পন্দন এই সাম্যবাদী কবিতাই ৰচে। দ্বন্দ্বাত্মক বিশ্লেষণ যদি আমি বিশ্বাস কৰোঁ, তেন্তে এই সাম্যবাদী কবিতাসমূহকে আমি প্ৰগতিবাদী কবিতা বুলি কব পাৰোঁ আৰু ইয়েই প্ৰকৃত গণ-সাহিত্যৰ প্ৰতীক।

তৃতীয় প্ৰশ্ন এটা মাজে সময়ে উঠে, অসমীয়া আধুনিক কবিতাত *prody* বা ব্যঙ্গোক্তিৰ সৃষ্টি লৈ। প্ৰতিষ্ঠিত কবিসকলৰ ছটামান শাৰী কবিতাৰ পাচত ব্যঙ্গ কবিতাৰ সংযোগ কৰি সমাজৰ কিছুমান কথাৰ সত্য সমালোচনামূলক আক্ৰমণ কৰা হয়। অসমীয়া আধুনিক কবিতাত নানন্দ দত্তই এনেকুৱা ব্যঙ্গোক্তিৰ সৃষ্টি কৰিছিল, ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ

গোলাপ কবিতাৰ পৰা শাৰী উদ্ধৃত কৰি। বসুনাথ চৌধাৰীৰ মূল কবিতাৰ দফা আছিল,—

“কোন সুন্দৰীৰ নিমজ গালত, ফুটাই তুলিলি চিকুণ কাজ
উঠিল প্ৰেমিক চাহজাহানৰ, ভুবন বিজয়ী মৰ্মৰ তাজ।”

ভবানন্দ দত্তই তেখেতৰ ‘পাউদাৰ’ কবিতাত লিখিছে,—

“কোন সুন্দৰীৰ নিমজ গালত
ফুটাই তুলিলি চিকুণ কাজ
কৰিলি কতনো ডেকা প্ৰেমিকৰ
অকাতৰে তই জীৱন বাজ।”

অৱশ্যে সঠিককৈ কব পৰা হোৱা নাই ব্যঙ্গোক্তিৰে অসমীয়া কাব্য সাহিত্যত কিমান দান দিব পাৰিছে ; কিন্তু প্ৰকৃত সংস্কাৰমূলক সমালোচনাৰ উদ্দেশ্য থাকিলে ব্যঙ্গোক্তি আহ্বানযোগ্য। বঙ্গীয় কাব্যসাহিত্যতো বুদ্ধদেৱ বসুৰ কবিতাত ববীন্দ্ৰনাথৰ কবিতাৰ শাৰী উদ্ধৃত কৰি ব্যঙ্গোক্তি বচনাৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়।

মুঠতে সামৰণিতে ইয়াকে কব পাৰি যে, যুগৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে আমাৰ জাতীয় কাব্যসাহিত্যৰো দৃষ্টিভঙ্গিৰ সলনি হৈছে। আধুনিক কাব্যসাহিত্যৰ এইটো এটা পৰীক্ষাৰ যুগ (experimental age) মাথোন। এই যুগৰ কবিতাই যে নিগাজী ৰূপ লব তাৰ কোনো অৰ্থ নাই ; যুগে যুগে সাহিত্যকলাৰো পৰিবৰ্ত্তন আহে আৰু তাৰেই ই এটা পৰিবৰ্ত্তনৰ স্তৰ মাথোন। অৱশ্যে বিশ্ব প্ৰগতিৰ পথত সমাজ আগবঢ়াৰ হীনদেতিৰ লগে লগে প্ৰত্যেক জাতীয় কাব্যসাহিত্যতো ই এটা সাময়িক অনৈক্যৰ মাজেদি প্ৰভাব বিস্তাৰ কৰিছে। গতিকে এনে এটা গতিশীল (dynamic) অৱস্থাত ইয়াৰ গ্ৰহণযোগ্যতাৰ বা অযোগ্যতাৰ বিষয়ে খাতাং সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব নোৱাৰি।

এমল লেগিছ-এ ইংৰাজি সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত লিখিছে,—“It is hard to predict what the next development of English poetry will be.” ঠিক তেনেকৈ, কোনে জানে, কাইলৈ অসমীয়া কবিতাৰ প্ৰবাহ কোনফালে বয় ?

অন্ত

—শুধৰণি—

পৃষ্ঠা	শাৰী	হৈছে	হবলাগিছিল
১৬	৫	বহু	বহু
৩৩	৯	ধৈৰ্য	ধৈৰ্য্য
৩৩	১০	কৈ	কৈ
৪১	১৬	অকস্মাৎ	অকস্মাৎ
৪৭	৪	চৰাটোৰ	চৰাইটোৰ
৪৯	১৪	কৰো	কাৰো
৪৯	২১	অভাবে	আভাবে ।
	৫	লেনিনে	লেনিনে ।
৫৯	১৮	শাৰিয়ে	শাৰীয়ে ।
৬২	৫	ব্ৰেকআউট	ব্ৰেকআউট
৬২	৮	প্ৰগতিৰ	প্ৰগতিৰ ।
৬৫	২	শাৰিতে	শাৰীতে
৬৮	১৬	বহন	বহন ।